

Geloofwaardig Europa

VERKIEZINGSPROGRAMMA

EUROPEES PARLEMENT 2024 – 2029

ChristenUnie

Samenstelling verkiezingsprogrammacommissie:

Andries Bouwman (voorzitter)

Leon Meijer

Erwin de Pagter

Trineke Palm

Anja Haga

Eppo Bruins

Wouter-Jan de Graaf

Voorwoord en speerpunten

Op 6 juni 2024 gaan we naar de stembus voor de Europese verkiezingen. De ChristenUnie neemt voor het eerst sinds 1979 zelfstandig deel aan deze verkiezingen. Onze inzet is helder: met een voluit Christelijk geluid bijdragen aan een veilig, duurzaam en rechtvaardig Europa. Voor ons staat vast dat Europese samenwerking een positieve bijdrage kan leveren aan onze samenleving. Maar voor de ChristenUnie is de Europese Unie nooit een doel op zich geweest; wat niet in Brussel hoeft, regelen we liever dichtbij. Vanuit dat principe is ook dit programma geschreven, waarin we onze plannen voor de EU presenteren. De belangrijkste speerpunten vindt u op deze pagina. Ik wens u veel leesplezier en dank eenieder die hieraan een bijdrage heeft geleverd!

Een veilig Europa dat ruimte biedt aan gemeenschappen

1. **Beschermen van de rechtsstaat en de godsdienstvrijheid.** In Europa moeten mensen vrij zijn in wat ze geloven. We bestrijden corruptie en zijn kritisch op toetreding van nieuwe lidstaten. Een land als Turkije is ongeschikt als EU-lidstaat.
2. **Investeren in militaire capaciteit.** Onze veiligheid staat op het spel. Samen investeren in militair materiaal is goedkoper en bevordert de samenwerking met andere landen.
3. **Beteugelen van sociale media en BigTech.** Sociale media bedrijven worden gedwongen om hun apps minder verslavend te maken. Bedrijven die data van kinderen verkopen worden uit Europa geweerd.

Een duurzaam Europa met een gezonde economie

4. **Economie van het genoeg.** Geen ongebreidelde economische groei, maar een omslag naar circulariteit en bestrijding van uitbuiting van mensen en natuur. Dat betekent ook het verkleinen van de afhankelijkheid van landen als China.
5. **De vervuiler betaalt.** Dat wordt het uitgangspunt voor bedrijven binnen de EU en voor bedrijven die toegang tot de Europese markt willen krijgen. Europa wordt wereldwijd voortrekker van circulair ondernemen.
6. **Toekomstbestendige landbouw en visserij.** Nederlandse boeren, tuinders en vissers leveren uitstekende producten die we dagelijks op ons bord vinden. Daar zijn we trots op en dat willen we zo houden.

Een rechtvaardig Europa

7. **Stop moderne slavernij en mensenhandel.** Mensen zijn geen handelswaar. Klanten van sekswerkers worden strafbaar gesteld. Landen die de uitbuiting van mensen faciliteren of tolereren worden gestraft.
8. **Sturen op arbeidsmigratie.** Ongeremde arbeidsmigratie legt een te hoge druk op onze voorzieningen. We willen met andere landen afspreken in welke sectoren arbeidsmigranten welkom zijn.
9. **Helder asielbeleid.** Mensen die vluchten voor oorlog, geweld en vervolging worden geholpen bij het opbouwen van een nieuwe toekomst. Mensen die geen recht hebben op een toekomst in Europa krijgen snel duidelijkheid en keren terug naar het land van herkomst.

Ankie van Tatenhove
Voorzitter Landelijk Bestuur ChristenUnie

Inhoudsopgave

Voorwoord en speerpunten.....	2
Inleiding Geloofwaardig Europa.....	5
Democratisch Europa	7
Instellingen en besluitvorming	7
Rechtsstaat	9
Menselijke waardigheid.....	10
Digitale weerbaarheid.....	11
Veilig Europa.....	13
Defensie	13
Aanpak grensoverschrijdende criminaliteit	15
Rechtvaardig Europa	17
Asielmigratie	17
Bestrijden van grondoorzaken migratie	17
Veilige en legale routes voor migratie	17
Recht doen aan de vreemdeling	18
Effectieve en duidelijke asielprocedures	19
Arbeidsmigratie.....	20
Sociaal Europa.....	22
Armoede en minimumloon	22
Arbeidsmarkt.....	22
Volksgezondheid.....	23
Onderwijs en onderzoek.....	24
Regionaal Europa	25
Europa en de regio	25
Structuurfondsen.....	26
Minderheidstalen.....	26
Groen Europa.....	27
Duurzame en betaalbare energie	27
Bio-diverse natuur en schoon water	29
Toekomstbestendige landbouw en visserij.....	30
Groene mobiliteit.....	33
Spoor	33
Economisch Europa.....	36
Circulaire en een zelfvoorzienende Europese economie	36
Interne markt, regelgeving en aanbesteden	38
Harmonisatie	39

Innovatie	40
Transport en groene mobiliteit.....	41
Economische en monetaire unie.....	41
Banken.....	42
Begroting en belastingen	43
Internationaal Europa.....	44
Internationale rechtsorde.....	44
Eerlijke externe handel.....	45
Uitbreiding en nabuurschap	46
De EU en de wereld.....	47
Een gelijkwaardig partnerschap met het Mondiale Zuiden.....	48

Inleiding Geloofwaardig Europa

70 jaar geleden waren vrede en recht het grondmotief voor Europese samenwerking. Adenauer en Schuman wisten over hun wantrouwen en tegengestelde belangen heen te stappen en een vicieuze cirkel van oorlog op het Europese continent te doorbreken. Hun gedeelde christelijke geloof speelde hierin een belangrijke rol. Uit het verdriet en de puinhopen van de wereldoorlogen is door hun inspanningen de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal opgericht. Ze maakten Europese economische integratie dienstbaar aan een proces van vrede en verzoening. De Europese samenwerking legde de basis voor langdurige vrede en welvaart op een continent dat lange tijd geteisterd werd door oorlog. Samenwerking, ondernemerschap en technologische ontdekkingen hebben ons in de Europese Unie veel voorspoed gebracht. We zijn gewend geraakt aan de praktische voordelen van de interne markt, zoals voor hetzelfde tarief bellen vanaf ons vakantieadres en overal betrouwbaar eten in de winkels.

Het oorspronkelijke leidmotief van vrede en recht raakte hierbij echter op de achtergrond. De neoliberale marktlogica van economische integratie werd een alomvattend doel op zichzelf, waarbij de voordelen met name terecht komen bij een kleine groep grote bedrijven en welvarende huishoudens. Dit moet anders. De Europese overheden dienen zich in te spannen voor eerlijke handel zodat de samenleving in alle lidstaten tot bloei kan komen. Ook staat een vrij en veilig leven, zoals we dat in Europa kennen, onder druk door de Russische aanvalsoorlog in Oekraïne, migratie, klimaatverandering, energie- en grondstofafhankelijkheid en de digitale macht van Big Tech bedrijven over het leven van mensen. In de EU van vandaag moeten we opnieuw vrede zoeken en recht doen.

In deze woelige tijden wil de ChristenUnie vanuit geloof en liefde voor de medemens zich inzetten voor een geloofwaardige Europese Unie die vrede en recht weer centraal stelt en zich inzet voor de waarde van leven, gezinnen en gemeenschappen, zorgdraagt voor de schepping en streeft naar publieke en sociale gerechtigheid.

We leven in een tijd waarin veel mensen welbewust afscheid nemen van het christelijke verleden dat Nederland en Europa heeft gevormd. Maar een politiek die los komt te staan van in het christendom gewortelde waarden, mist koers. Eerbied voor menselijke waardigheid, vrijheid, democratie en gelijkheid, de rechtsstaat en mensenrechten vormen de basis van de Europese Unie als waardengemeenschap. Deze waarden die opgenomen zijn in het verdrag van de Europese Unie hebben nadrukkelijk christelijke wortels. De Europese Unie kan slechts geloofwaardig zijn als ze deze onderliggende waarden en haar christelijke wortels serieus neemt en koestert.

Voor de ChristenUnie is de Europese Unie daarom geen doel in zichzelf, maar een plek waar we ons met volle overtuiging willen inzetten voor dienstbare, rechtvaardige en geloofwaardige politiek, zoals we dat op zoveel andere plekken in Nederland op verschillende bestuurslagen ook doen. Hierbij is *publieke gerechtigheid* het leidende christelijk-sociale principe om EU-beleid inhoudelijk te toetsen. Concreet betekent dit dat beleid recht moet doen aan het leven in alle kwetsbaarheid en de schepping, aan familie en gemeenschap als plekken waar we oefenen in verbondenheid, en aan ondernemerschap dat bijdraagt aan de bloei van de samenleving.

Daarnaast hanteren we het *subsidiariteits*-principe om te toetsen of de EU de beste plek is om besluiten te nemen of dat nationale, regionale of lokale overheden dit beter kunnen doen. Een geloofwaardige Europese Unie erkent en respecteert, enerzijds, de eigenheid van lidstaten, regio's en lokale gemeenschappen, bijvoorbeeld op het gebied van zorg, onderwijs en het sociaal domein. Ze kan daarbij wel samenwerking en uitwisseling faciliteren. Anderzijds toont een geloofwaardig Europese Unie leiderschap als het gaat om grensoverschrijdende uitdagingen die nauwe samenwerking tussen de verschillende landen

vereist, zoals klimaatverandering, migratie, belastingontwijking, een eerlijke (digitale) economie, veiligheid en het buitenlands beleid. Hierbij geldt dat er zoveel mogelijk ruimte wordt geboden ten aanzien van de implementatie van gezamenlijke besluiten.

Voor die zaken die op het niveau van de Europese Unie besloten worden, door overeenstemming tussen de lidstaten en het Europees Parlement, spant de ChristenUnie zich in voor een geloofwaardige EU die transparant is, beter te volgen voor burgers, en daadkracht en draagvlak hand in hand laat gaan.

Vanuit deze visie op een geloofwaardig Europa wil de ChristenUnie zich de komende vijf jaar inzetten voor een **democratisch Europa**. Dat betekent een Europa dat staat voor de bescherming van de rechtsstaat en respect voor grond- en mensenrechten en staat voor de beschermwaardigheid van het leven. Een Europa dat bijdraagt aan een democratische en transparante EU besluitvorming en aan de digitale veiligheid en weerbaarheid van overheden, bedrijven en burgers. Dit gaat samen met een **veilig Europa** waarbij we vrede zoeken. Om burgers te beschermen tegen oorlog, georganiseerde misdaad, terrorisme, mensenhandel, cybercriminaliteit en fraude is nauwere Europese samenwerking nodig, zowel in EU- als NAVO-verband. Een **rechtvaardig Europa** vangt mensen op die een gegronde vrees hebben voor vervolging wegens hun geloof, ras, nationaliteit, politieke overtuiging of seksuele geaardheid. Gezien de klimaatuitdagingen gaan we voor een **groen Europa** waarbij we streven naar een groene, duurzame maatschappij die tot bloei komt binnen de grenzen van de aarde en die zich kenmerkt door ecologische en sociale gerechtigheid. We zetten in op een voortrekkersrol van de EU in de energietransitie en een duurzame landbouw- en visserijsector. Een **economisch Europa** dat bijdraagt aan een welvarend, duurzaam en financieel gezond Europa met een stabiele en sterke positie in de wereldeconomie en paal en perk stelt aan vormen van economische globalisering die de ongelijkheid binnen en tussen landen vergroot, praktische werkgelegenheid uitholt en alleen werkt voor multinationals. Een **sociaal Europa** draagt bij aan de bestaanszekerheid van en fatsoenlijke arbeidsomstandigheden voor alle burgers. De meerwaarde van samenwerking op het gebied van onderwijs en volksgezondheid wordt benut. Om Europese besluitvorming dichterbij de burger te brengen, investeren we in een **regionaal Europa**. Regio's betrekken we optimaal bij de vormgeving en implementatie van Europees beleid en juist vanwege grensoverschrijdende uitdagingen zetten we ons in voor een **internationaal Europa** dat investeert in een internationale rechtsorde, eerlijke handel, en goede relaties met andere landen en regio's.

De ChristenUnie wil werken aan de EU als een geloofwaardige waardengemeenschap. Dit doen we niet vanuit een hoogmoedig maakbaarheidsdenken, maar vanuit de roeping om vrede te zoeken en recht te doen, met vallen en opstaan in een gebroken wereld – in Nederland en Europa. In het hoopgevende besef dat God deze wereld draagt.

Democratisch Europa

Europa als een waardengemeenschap klinkt mooi, maar dat gaat niet vanzelf goed. De democratische rechtsstaat vormt het fundament onder de Europese waardengemeenschap en vraagt voortdurend onderhoud. Ook op Europees niveau zijn er zorgen. Lidstaten waar de persvrijheid of onafhankelijkheid van de rechterlijke macht onder druk staat, Frontex die meewerkt aan illegale pushbacks en het corruptieschandaal binnen het Europees Parlement illustreren dat de Europese waarden niet voor zichzelf spreken, maar steeds opnieuw beschermd en ondersteund moeten worden. Daarnaast zijn er kansen om democratische verbeteringen door te voeren in de Europese Unie zodat deze bestuurslaag beter gaat functioneren en op meer draagvlak kan rekenen.

Instellingen en besluitvorming

De ChristenUnie ziet de Europese Unie, als een samenwerkingsverband van nationale staten, regio's en gemeenschappen, gebaseerd op gemeenschappelijke waarden en strevend naar publieke gerechtigheid binnen en buiten haar grenzen. De Europese Unie is één van de bestuurslagen waar de ChristenUnie zich voor haar christelijk-sociale agenda inzet; een bestuurslaag die net zoals andere bestuurslagen democratisch vormgegeven moet zijn.

In verhouding met de lokale, provinciale en nationale bestuurslagen is de EU het meest technocratisch en ingewikkeld. Dat terwijl de grote vragen van nu – zoals de energietransitie, migratie, geopolitiek en klimaat – een steeds groter beroep doen op de EU. Voor voldoende draagvlak moet daarom democratische kwaliteit van besluitvorming zowel op nationaal als Europees niveau geborgd zijn. De lidstaten moeten staan voor het beleid dat ze in Brussel hebben afgesproken en dit ook handhaven. De rol van democratische controle door nationale parlementen is essentieel en richt zich met name op de Europese Raad en Raad van Ministers. We richten ons in dit verkiezingsprogramma met name op de versterking van democratische besluitvorming op EU-niveau.

- **Versterken van democratische besluitvorming.** De enige instelling die in de Europese Unie gekozen wordt, is het Europees Parlement. Tegelijkertijd is zijn rol redelijk beperkt. Om de democratische legitimiteit van besluitvorming te vergroten stellen de Europese Raad en het Europees Parlement voorafgaand aan de verkiezingen een benoemingsprocedure vast voor de voorzitter van de Europese Commissie. De ChristenUnie is tegenstander van Spitzenkandidaten, maar voorstander van een electoraal comité die met *gelijke* vertegenwoordiging van het EP en de Europese Raad een kandidaat kiezen. De ChristenUnie ziet weinig in transnationale kieslijsten, noch in het beleggen van het initiatiefrecht bij het Europees Parlement.
- **Eed/belofte.** Bij aanvang van een nieuwe termijn van het Europees Parlement leggen nieuwe Europarlementariërs – EU-Commissarissen doen dit al – de eed of de belofte af dat ze naar eer en geweten zullen handelen.
- **Sterke lobbyregels.** Het Europees Parlement moet zichzelf meer reguleren met o.a. sterke lobbyregels voor Europarlementariërs zoals een afkoelperiode voor ex-Europarlementariërs en een lobbyverbod zolang ze een transitievergoeding krijgen.
- **Europese politieke partijen.** Europese politieke partijen, een samenwerkingsverband van verwante politieke partijen uit verschillende EU-lidstaten, krijgen geld als ze democratie, rechtstaat en andere fundamentele waarden opnemen in hun statuten en hiernaar handelen. De ChristenUnie wil dat dit ook gaat gelden voor de Europese fracties in het Europees Parlement. Om een Europese politieke partij op te richten of te continueren wordt

de eis dat tenminste een kwart van de lidstaten vertegenwoordigd moet zijn naar beneden bijgesteld, zodat kleine partijen bestaansrecht houden in de Europese Unie.

- **Transparantere Unie.** Een transparante Unie is een voorwaarde voor duurzame acceptatie van Europese besluiten. Er is meer transparantie nodig in de onderhandelingen tussen het Europees Parlement en de Raad (trilogen). Beide instituties moeten proactief meer informatie delen zoals de vergaderdata, de agenda's en de deelnemers van de trilogen, de zogenaamde 'vier kolommen'-documenten ná de onderhandelingen en andere (ondersteunende) documenten die ter tafel komen. Verder is het zaak dat Europese WOB-verzoeken sneller behandeld worden en dat het bereik voldoende groot is (waaronder SMS- en Whatsappberichten).
- **Burgerinitiatieven.** De ChristenUnie wil de mogelijkheid tot burgerinitiatieven vergroten. Van de ruim 100 ingediende burgerinitiatieven sinds 2012 hebben er slechts 12 aan de eisen voldaan. Het is daarom van belang om onnodige administratieve hobbels weg te nemen (bijvoorbeeld complexe registratie, hoge financiële kosten, gebrek aan bijstand, etc.) en kritisch te kijken naar de hoeveelheid benodigde handtekeningen.
- **Verlofregeling.** Momenteel kunnen Europarlementariërs die met moederschaps-, vaderschaps-, ouderschaps- of ziekteverlof willen zich niet laten vervangen. De zetel is in die periode vacant. De ChristenUnie wil dat een Europarlementariër zich voor 16 weken kan laten vervangen door de eerstvolgende kandidaat op de desbetreffende lijst.
- **Verhuiscircus.** Het Europees Parlement vergadert alleen in Brussel en stopt met de maandelijkse verhuizingen naar Straatsburg. Dit is een geldverslindende ondermijning van de legitimiteit van de Unie. Zolang Frankrijk dit blokkeert betalen zij, als het aan de ChristenUnie ligt, de rekening.
- **Motie van wantrouwen.** Nu kan het Europees Parlement enkel de hele Commissie naar huis sturen. Dat moet veranderen. Ook individuele Eurocommissarissen moeten naar huis gestuurd kunnen worden bij slecht beleid. Bovendien dienen zij politieke verantwoordelijkheid te dragen voor de EU-agentschappen, waar op dit moment sprake is van een gebrek aan democratische controle in de vorm van politieke rekenschap.

Waar gaat de Europese Unie wel en niet over?

In de verdragen van de Europese Unie is afgesproken wat de bevoegdheden van de EU zijn. Er zijn drie categorieën: aanvullende, gedeelde en exclusieve bevoegdheden. Deze bevoegdheden worden toegekend op basis van proportionaliteit en subsidiariteit.

- **Versterk Europese samenwerking.** De ChristenUnie wil meer Europese samenwerking op de grote, grensoverschrijdende uitdagingen van dit moment: klimaatverandering, democratische rechtsstaat, migratiebeleid, belastingontwijking, een eerlijke (digitale) economie en buitenlands beleid. Voor het buitenlands beleid betekent dat het vetorecht van een enkele lidstaat wordt afgeschaft en besloten wordt met een gekwalificeerde meerderheid (tenzij het gaat over de inzet van nationale troepen). Dan kan Europa met snelheid en daadkracht reageren op gebeurtenissen in de wereld.
- **Oog voor nationale soevereiniteit.** Op andere terreinen moet de Europese Unie zich terughoudend opstellen en de diversiteit tussen lidstaten respecteren, koesteren en bevorderen (bijvoorbeeld onderwijs, zorg, cultuur). Ook wanneer op onderwerpen Europese besluitvorming nodig is, willen we dat er ruimte is voor eigenheid van en verschillen tussen lidstaten, regio's en gemeenschappen. Zo krijgt eenheid in verscheidenheid kleur en wordt het een bron van kracht.

Rechtsstaat

De Europese Unie bestaat bij de gratie van menselijke waardigheid, solidariteit en de democratische rechtsstaat. Wanneer hieraan getornd wordt dan ondermijnt dat de samenwerking binnen de Unie. Het werkt rechtsonzekerheid, corruptie en willekeur in de hand. Er zijn veel uitdagingen met de rechtsstaat, dus voortdurende en hernieuwde aandacht voor dit thema is nodig vanuit de ChristenUnie. Dialoog alleen leidt niet tot verbeteringen. Het is noodzakelijk dat de Europese Commissie, aangemoedigd door lidstaten en het Europees Parlement, meer procedures start tegen niet-naleving van EU-recht en financiële sancties kan opleggen.

- **Bescherming van de rechtsstaat.** Het is goed dat de EU over politieke, juridische en financiële instrumenten beschikt om de rechtsstaat te beschermen [conditionaliteitsmechanismes]. Nederland trekt hierin op met gelijkgestemde landen en steunt voorwaardelijkheid van financiële fondsen om de rechtsstaat te beschermen. Zo is onafhankelijke rechtsspraak geen interne aangelegenheid van een staat, maar een algemeen basisprincipe in het recht. Het is de centrale pijler onder de strijd tegen corruptie.
- **Rechtsstaaldialoog.** De ChristenUnie vindt het van groot belang dat de rechtsstaat onderwerp van gesprek blijft in de Raadsvergaderingen en dat lidstaten elkaar aanspreken op kwesties die spelen. In de Rechtsstaatrapporten van de Europese Commissie wordt voortaan gerapporteerd over rechtsstaat én democratie, maar ook de andere waarden waarop de EU is gegrondvest, zoals eerbied voor de menselijke waardigheid, vrijheid, gelijkheid en eerbiediging van de mensenrechten, waaronder de rechten van personen die tot minderheden behoren. Hierdoor kan de EU beter systematische pogingen blootleggen hoe de democratische rechtsstaten worden ondermijnd. Belangrijk is dat de Commissie met voldoende specifieke en meetbare aanbevelingen komt zodat er effectief opgetreden kan worden.
- **Sancties bij bedreiging rechtsstaat.** De ChristenUnie wil dat de Europese Raad met een vier vijfde meerderheid kan beslissen dat een lidstaat, bij ernstige bedreiging van de rechtsstaat of ernstige corruptie, het stemrecht tijdelijk wordt ontnomen. De rechtsstaat bindt niet alleen de overheid aan zijn wetten, maar beschermt ook de samenwerking in de EU. De Europese Commissie kan daarom versneld juridische stappen ondernemen als de rechtsstaat onder druk staat. Daarnaast onderneemt de Commissie indien nodig juridische stappen tegen meerdere landen tegelijkertijd.
- **Vrije en eerlijke verkiezingen.** Persvrijheid is cruciaal voor een gezonde democratie en een voorwaarde voor vrije en eerlijke verkiezingen. De Europese Commissie onderneemt juridische stappen tegen lidstaten die de mediavrijheid ondermijnen en daarmee vrije en eerlijke lokale en Europese Parlementsverkiezingen bedreigen.
- **Verkiezingswaarnemers.** De Europese Commissie ziet toe op eerlijke verkiezingen binnen de EU door middel van verkiezingswaarnemers. Wanneer Europese Parlementsverkiezingen in een lidstaat niet vrij en eerlijk verlopen zijn, kan het Europees Parlement de parlementariërs uit dat land weigeren.
- **Naleven Europese afspraken.** Als lidstaten zich niet aan de gemaakte afspraken houden, worden financiële sancties toegepast. Daarmee ontstaat een instrument om lidstaten na toetreding aan de Europese wet- en regelgeving te houden, maar ook landen die langer lid zijn zoals Nederland kunnen hiermee aan gemaakte afspraken gehouden worden.
- **Naleving Europese Hoven.** De EU dringt bij EU-lidstaten aan op implementatie van uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) en Hof van Justitie van de Europese Unie. Lidstaten die uitspraken niet implementeren kunnen worden gekort

op de bijdrage uit Europese fondsen of boetes opgelegd krijgen. Ook bij kandidaat-lidstaten wordt het naleven van de EHRM-uitspraken onderdeel van het toetredingsproces.

- **Europese onafhankelijke rechtersverenigingen** moeten het recht krijgen om procedures te beginnen bij het Europees Hof van Justitie omtrent onafhankelijke rechtsspraak.
- **Europese Raad voor de Rechtspraak.** De ChristenUnie pleit voor het oprichten van een adviesraad van rechters (à la de Raad voor de Rechtspraak) die gevraagd en ongevraagd advies geeft op het gebied van onafhankelijke rechtsspraak bij voorgenomen besluiten en wetgeving.
- **Kandidaat-lidstaten.** De ChristenUnie wil de toetredingscriteria voor kandidaat-lidstaten blijvend handhaven. De EU is een waardengemeenschap en we kunnen niet lichtzinnig met die waarden omgaan. Wel kan de EU meer doen om kandidaat-lidstaten te helpen bij de versterking van hun democratie, het maatschappelijk middenveld en de bestrijding van corruptie om sneller te voldoen aan de eisen. Financiële steun kan de Westelijke Balkan minder vatbaar maken voor invloed van bijvoorbeeld China en Rusland.
- **Intimidatierechtszaken inperken.** De ChristenUnie steunt initiatiefwetgeving die een halt toeroept aan lasterprocedures door machtige individuen of organisaties met als doel andere individuen, zoals journalisten, te bedreigen zodat ze stoppen met publiceren. Dit is ondermijnd voor de vrijheid van meningsuiting en mediavrijheid.
- **Mensenrechten.** De EU dient zo snel mogelijk toe te treden tot het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en over te gaan tot implementatie van het Verdrag van Istanboel over het bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld. Het is belangrijk dat het optreden van EU-instellingen ook voldoet aan deze mensenrechtelijke standaarden. Daarnaast moedigt de EU de [kandidaat]lidstaten aan die deze verdragen nog niet hebben geïmplementeerd om dit zo snel mogelijk te doen.
- **Antisemitisme.** Wat de ChristenUnie betreft zet de Europese Commissie haar 'strategie voor de bestrijding van antisemitisme en de bevordering van het Joodse leven' zo snel mogelijk om in daden, zodat alle vormen van antisemitisme worden voorkomen, Joden veilig en in vrijheid kunnen leven en de herinnering aan en voorlichting over de Holocaust volop in de aandacht blijven.
- **Anti-corruptie.** De EU dient volwaardig lid te worden van GRECO, de anti-corruptiewaakhond van de Raad van Europa. Hiermee worden EU-instellingen ook onderworpen aan evaluaties van GRECO en kan de EU profiteren van de kennis en expertise van GRECO voor haar eigen activiteiten ten aanzien van corruptiebestrijding.
- **Staatloosheid.** De EU-lidstaten stimuleren elkaar om staatloosheid op te heffen binnen de lidstaten en te ondersteunen bij gevallen inzake staatloosheid buiten de EU.

Menselijke waardigheid

Elk leven is waardevol. Het is ons namelijk gegeven en we zijn geschapen naar Gods beeld. Hoewel de medische wetenschap de afgelopen decennia zich gigantisch ontwikkeld heeft, zijn er nog steeds grenzen aan de maakbaarheid van het leven. Ook wat verstaan wordt onder menselijke waardigheid wordt gekleurd door onze mens- en maatschappijvisie. De ChristenUnie ziet een samenleving voor zich waarin we leren omgaan met de imperfectie van het bestaan, waarbij we van elk leven de waarde blijven zien.

- **Beschermwaardigheid van het leven.** Elk leven, waaronder kwetsbaar leven van zowel ongeboren kinderen als ouderen, verdient bescherming. Met het versoepelen van regels rond embryoselectie, abortus en euthanasie staat deze bescherming onder druk. De Europese Verdragen noemen 'menselijke waardigheid' een Europese waarde. Ook garandeert het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie het recht op leven.

Het is te betreuren dat steeds meer politici, zowel vertegenwoordigers van de lidstaten als Europarlementariërs, deze principes loslaten. De ChristenUnie zal het belang van menselijke waardigheid en het recht op leven ook op de EU-agenda blijven uitdragen en staat afwijzend tegenover Europese voorstellen die 'beschermwaardigheid van het leven' inperken. Het past daarom niet om abortus als mensenrecht te kwalificeren.

- **Genderidentiteit:** Genderdysforie vraagt om erkenning en goede zorg. We moeten er echter waken voor een cultuur waarin het bevragen van de eigen genderidentiteit de norm wordt. Transgenderwetten (zoals het bepalen van de leeftijd waarop het geslacht kan worden gewijzigd) zijn voorbehouden aan de lidstaten en zijn geen EU-bevoegdheid.
- **Draagmoederschap:** De ChristenUnie heeft grote bezwaren tegen het reguleren van draagmoederschap waarbij het kind genetisch slechts gedeeltelijk of in het geheel niet met de ouders verwant is. Nederland heeft de afgelopen 30 jaar een consistent ontmoedigingsbeleid gevoerd rond draagmoederschap. De ChristenUnie ziet geen reden om daar verandering in te brengen. Er komt een verbod op internationaal draagmoederschap.

Digitale weerbaarheid

Digitalisering biedt nieuwe verbondenheid en economische kansen, maar brengt ook uitdagingen met zich mee. Het lijkt soms wel alsof de rechtsstaat niet geldt in de digitale wereld. De ChristenUnie benadrukt de noodzaak van wetgeving om grondrechten in de digitale ruimte te beschermen, de macht van Big Tech te beteugelen en reguleren en een verantwoorde digitalisering te waarborgen.

De ChristenUnie dringt aan op overheidshandelen tegen cybercriminaliteit en benadrukt de geopolitieke dimensie van digitale veiligheid, waarbij Europese samenwerking cruciaal is. Om onze vitale infrastructuur, kennisveiligheid en digitale dienstverlening te beschermen, is het belangrijk dat de digitale basisveiligheid van overheden, bedrijven en organisaties op orde is. De ChristenUnie steunt Europese wet- en regelgeving die de standaarden voor deze digitale veiligheid vastlegt. De EU moet terughoudend zijn als het gaat om het zelf verzamelen en uitwisselen van persoonsgegevens. Afgelopen jaren is al veel wetgeving ontwikkeld, zoals de wet inzake digitale diensten (Digital Services Act), de wet inzake digitale markten (Digital Markets Act), en de kunstmatige intelligentie verordening (Artificial Intelligence Act). De ChristenUnie pleit voor goede implementatie van deze wetten en voor controle op de effecten daarvan.

- **Beteugelen van Big Tech.** Bedrijven en sociale media die data van kinderen verkopen worden uit Europa geweerd.
- **Strenger op leeftijdsgrens sociale media.** Sociale media brengen jongeren veel moois, maar ook veel naars. We willen strengere regels zodat het toestemmingsvereiste tot 16 jaar voor gebruik van sociale media beter functioneert. Sociale media die niet ontworpen zijn om door jongeren zonder schade te worden gebruikt worden verplicht een leeftijdsgrens te hanteren en te handhaven. Veilig en verantwoord gebruik van persoonsgegevens staat voorop bij de keuze op welke wijze de handhaving plaatsvindt. Bedrijven en sociale media die dat niet doen worden uit Europa geweerd.
- **Vergroot digitale vaardigheid van jongeren.** Onderwijs is geen taak van de Europese Unie. Zij kan echter wel een rol spelen in het vergroten van digitale vaardigheden van Europese jongeren door nationale initiatieven op dit gebied te steunen en te faciliteren, bij voorkeur met nauwe betrokkenheid van kenniscentra over jongeren en digitalisering.
- **Maak sociale media minder verslavend.** We willen dat sociale media bedrijven gedwongen worden om sociale media minder verslavend te maken en aan gebruikers meer controle te

geven over het gebruik van de apps. Dit vergt verdere Europese regelgeving en afspraken en betere handhaving van bestaande regels (VPTK).

- **Europese AI-wet.** Ontwikkelingen op het gebied van AI gaan ontzettend snel en zijn moeilijk te reguleren. In EU-verband kan de impact ervan wel beheerst worden; met name als het gaat om het publieke domein is de ChristenUnie voor een strakke begrenzing op risicovolle AI-toepassingen, waar AI keuzes maakt die invloed hebben op mensen of waar AI het menselijke keuzeprocess beïnvloedt. Je kunt hierbij denken aan adviezen van AI aan artsen, het gebruik van AI voor defensie, of inzet van AI om advertenties succesvoller te maken door personalisatie.
- **Een APK voor digitale veiligheid.** Er is al EU-wetgeving die een *zorgplicht* (tot nemen van beveiligingsmaatregelen) en een *meldplicht* (van incidenten) neerlegt bij bedrijven en organisaties in zogenaamde kritieke sectoren (NIS2). Deze moeten ook gaan gelden voor het MKB en kleinere organisaties, waarbij rekening wordt gehouden met de belastbaarheid. Het komt nu aan op implementatie en handhaving van de standaarden en richtlijnen. Hiertoe ondersteunt de EU onderzoek en ontwikkeling van standaardisatie in organisaties en breidt de capaciteit van het EU-agentschap voor cybersecurity (ENISA) uit.
- **Zorgplicht tegen online bagger.** Er komt een stevige Europese zorgplicht voor digitale platforms en hostingbedrijven om op te treden tegen online bagger wanneer dit op hun platforms plaatsvindt. Uitgangspunt is hierbij dat wat in de fysieke wereld niet is toegestaan, ook digitaal niet is toegestaan.
- **Europese Digitale Identiteit.** De ChristenUnie is kritisch op de ontwikkelingen rondom de Europese Digitale Identiteit (eID). Het gaat hierbij immers om je persoonsgegevens. Die zijn van jou en van niemand anders, niet van een bedrijf en ook niet van de staat. Als er een eID komt, moet dit vrijwillig zijn, moet er sprake zijn van transparantie, veilige data-opslag en geen concentratie van gegevens.
- **Er komt geen Europees Burgerservicenummer.**
- **Uitwisseling van persoonsgegevens.** De Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) is bedoeld om burgers te beschermen tegen schending van hun privacy. De EU ziet toe op de naleving ervan en houdt daarbij rekening met de belastbaarheid van kleine instellingen, religieuze organisaties en het MKB.
- **Cyber Solidariteit.** Het is goed dat in EU-verband wordt geïnvesteerd in het vergroten van de weerbaarheid tegen grootschalige cyberaanvallen, zoals digitale stresstests van kritische infrastructuur.
- **Datajubeljaar.** Er komt een beter wettelijk geborgd recht op een schone lei, zodat consumenten op een duidelijke plek een verzoek kunnen indienen om al hun data te laten vernietigen.
- **Een digitale Effect Rapportage.** Zoals er al richtlijnen bestaan voor de beoordeling van de gevolgen voor het milieu van bepaalde plannen en projecten (milieueffectrapportages), zo moet er ook een EU-richtlijn komen voor het beoordelen van de effecten van digitale producten (bijvoorbeeld ChatGPT), in het bijzonder op kinderen, vóórdat deze op de markt of in het digitale domein verschijnen.

Veilig Europa

Leven in vrijheid en veiligheid is een groot goed, maar geen vanzelfsprekendheid. De veranderende geopolitieke krachtsverhoudingen in het algemeen, en de Russische invasie in Oekraïne in het bijzonder, hebben defensie een prominente plek op de Europese agenda gegeven. Daarnaast is Europese samenwerking en gegevensuitwisseling noodzakelijk bij de bestrijding van georganiseerde misdaad, terrorisme, mensenhandel, cybercriminaliteit en fraude. Ook de bescherming tegen ondermijnende activiteiten van landen vereist een Europese aanpak. Het is belangrijk dat de EU erop toeziet dat dit zorgvuldig gebeurt.

Defensie

De Russische agressie in Oekraïne heeft het belang van een stevige krijgsmacht weer op de kaart gezet. Meer nog dan bij oorlogen die verder van huis zijn, confronteert deze oorlog op het Europese continent ons met de destructieve krachten van militair geweld. Europa moet zichzelf, ook militair, kunnen verdedigen.

Juist omdat het bij defensie om een ultiem machtsmiddel gaat, de inzet van wapens en militairen, is het belangrijk dat defensie onderdeel is van een integraal veiligheidsbeleid met voldoende politieke controle. De slagkracht van Europa om via politieke en economische instrumenten bij te dragen aan het oplossen van conflicten mag niet ten koste gaan van investeringen in Europees defensiebeleid (zie *Internationaal Europa*).

Gelet op de verschuivende geopolitieke verhoudingen en de heroriëntatie van de VS wordt het belang van militaire samenwerking in Europees verband steeds groter. Voor zowel de bescherming van het eigen grondgebied als de internationale rechtsorde moeten we nauw samenwerken met Europese partners, waaronder het Verenigd Koninkrijk en Noorwegen. Maar in de praktijk is deze samenwerking, zelfs als de politieke wil er is, buitengewoon lastig. Europese lidstaten hebben verschillende krijgsmachten en bezitten verschillende wapensystemen. Het maakt Europa kwetsbaar, inefficiënt en ineffectief. Het is dus belangrijk dat de EU bijdraagt aan de efficiëntere besteding van nationale defensiebudgetten, gericht op het versterken van de interoperabiliteit, standaardisatie van materieel en gemeenschappelijke ontwikkel- en inkoopprogramma's.

De Europese Commissie kan via het Europees Defensiefonds, aanbestedingsrichtlijnen en standaardiseringsrichtlijnen de Europese defensie-industrie efficiënter laten functioneren.

Deze Europese defensie investeringen zijn er niet op gericht met de NAVO te concurreren. Investeren in een versterking van de Europese industriële en operationele capaciteit draagt bij aan een duurzame en meer gelijkwaardige verhouding tussen Europa en de VS op defensiegebied. De eenzijdige afhankelijkheidsrelatie van Europa van de VS in de NAVO is immers niet gezond.

- **Een sterke Europese pijler in de NAVO.** Goede verhoudingen en samenwerking tussen de EU en de NAVO zijn cruciaal. Het PESCO-project Militaire Mobiliteit, dat door Nederland wordt getrokken, is een goed voorbeeld hoe de EU en de NAVO elkaar kunnen versterken.
- **Investeren in militaire productiecapaciteit.** In Europees verband investeren in militair materiaal is kostenefficiënt en bevordert de interoperabiliteit. Een geïntegreerde analyse van benodigde defensiecapaciteiten moet leidend zijn bij de prioritering van defensie-uitgaven, niet het aanbod van de defensie-industrie. Het Europees Defensiefonds moet gericht zijn op het ondersteunen van diepte-investeringen die specifieke lidstaten overstijgen. Het politiek toezicht op het Europees Defensiefonds moet worden verbeterd.
- **Een Eurocommissaris voor de Defensie-industrie.** Coördinatie van het versterken van de militaire capaciteit van Europese lidstaten en van de Europese defensie-industrie is cruciaal voor een sterk en veilig Europa. Afstemming van productie van munitie, gezamenlijke inkoop en taakverdeling van militaire capaciteit zorgt voor een efficiënte

besteding van middelen. Een nieuw te benoemen Eurocommissaris voor de Defensie-industrie moet hier vanuit Europa op toezien. Deze commissaris krijgt een coördinerende rol, maar geen zeggenschap over strategische of militaire besluiten. Dit blijft voorbehouden aan de lidstaten.

- **Aanbestedingsregels.** De uitzonderingsgrond voor de aanbesteding van (strategisch) militair materieel blijft intact. Via financiële prikkels wordt gezamenlijke aanbesteding door lidstaten gestimuleerd.
- **Wapenexport.** Het versterken van de Europese defensie-industrie moet gepaard gaan met strenger toezicht op de wapenexport. De belangen van de defensie-industrie zijn erop gericht geld te verdienen aan de productie van wapens – binnen en buiten de EU. De EU-lidstaten zijn gezamenlijk de tweede wapenexporteur van de wereld. We moeten voorkomen dat wapens in verkeerde handen komen.
- **Wederzijdse bijstandsclausule.** Er is een verdragsbasis voor gezamenlijke reactie bij militaire agressie. De EU werkt een draaiboek uit voor deze clausule, in nauwe afstemming met de NAVO.
- **Samenwerking Europese inlichtingendiensten.** Het delen van informatie tussen inlichtingendiensten is cruciaal voor de bestrijding van o.a. terrorisme en spionage, maar ligt ook erg gevoelig. Er is een lappendeken aan Europese operationele samenwerkingsverbanden. De diversiteit van Europese inlichtingendiensten kan in EU-verband tot een kracht worden gemaakt. De insteek hierbij is geen hiërarchisch samenvoegen van nationale diensten maar het versterken van de coördinerende rol van de EU om relevante inlichtingen bijeen te brengen.
- **Toezicht op wapenleveranties.** Het is verstandig dat de Europese VredesFaciliteit (EPF) wordt ingezet voor de steun aan Oekraïne. Maar de EPF moet niet worden versmald tot een fonds voor wapenleveranties en steun aan de wapenindustrie. Parlementaire controle op dit fonds moet worden gewaarborgd.
- **Export militaire goederen en technologie.** Het EU-beleid voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie wordt aangescherpt. Nationale regels voor wapenexport worden geharmoniseerd – de ondergrenzen gaan omhoog.
- **Heldere uitgangspunten bij Europese missies & operaties.** Aan de inzet van de krijgsmacht ten behoeve van Europese missies en operaties ligt een adequaat volkenrechtelijk mandaat ten grondslag. Voor de ChristenUnie is een kernvraag in de besluitvorming over deelname aan internationale missies hoe deze kan bijdragen aan vrede, veiligheid en herstel van de rechtsorde. De principes van de rechtvaardige oorlog moeten worden hooggehouden – ook bij mogelijk gebruik van autonome wapens
- **Voorkom militarisering van veiligheid.** Veiligheid wordt niet slechts bereikt met militaire middelen. De internationale inzet van de krijgsmacht gebeurt binnen een doordachte geïntegreerde benadering: uitgangspunt is een lange termijn commitment met specifieke aandacht voor (weder)opbouw en conflictpreventie en civiel-militaire samenwerking.
- **Geen private defensie.** De ChristenUnie is beducht voor commerciële belangen in het veiligheidsdomein. Er zijn steeds meer private actoren actief in het veiligheidsdomein. Wij vinden het belangrijk dat overheden aanspreekbaar blijven en het alleenrecht houden op de inzet van het geweldsinstrument.
- **Wereldwijd inzetbaar.** De oorlog in Oekraïne slokt, begrijpelijk, de buitenland- en defensieagenda van Europa grotendeels op. Het is belangrijk dat de EU zich ook blijft inzetten voor vrede en gerechtigheid elders, indien er vanuit de VN of de regio een beroep op wordt gedaan.

Europees Leger

Als een Europees leger betekent dat er via meerderheidsbesluitvorming wordt besloten over de inzet van Nederlandse troepen, dan is de ChristenUnie tegen. Lidstaten zijn verantwoordelijk voor de inzet van hun krijgsmacht. Maar de ChristenUnie realiseert zich dat een **permanente commandostructuur** belangrijk is voor een daadkrachtig Europees optreden. Dit zorgt, als de politieke wil er is, voor een snelle operationele inzet en draagt, o.a. via gezamenlijke oefening, bij aan interoperabiliteit. Deze commandostructuur moet volledig aansluiten op de NAVO-structuren, maar ook onafhankelijk van de VS kunnen opereren. Daarom moet de EU-commandostructuur worden versterkt en uitgebreid, zodat ze naast trainingsmissies ook (crisismanagement) operaties op het hogere geweldsspectrum kan plannen en uitvoeren. Met de ervaring van o.a. de evacuatie in Afghanistan is het ook goed dat er wordt gewerkt aan een slagvaardige Europese **reactiemacht** (à 5000 militairen). De lidstaten moeten zich committeren aan het leveren van de benodigde capaciteit, zodat deze toegerust is om daadwerkelijk gereed en inzetbaar te zijn. Lidstaten moeten hun troepen gelijktijdig gereed kunnen stellen voor zowel de reactiemacht van de NAVO als de EU. Bij de intensivering van operationele samenwerking tussen krijgsmachten is voor de ChristenUnie het uitgangspunt dat wordt aangesloten bij clusters van landen die qua geografie en strategische cultuur goed op elkaar aansluiten.

Aanpak grensoverschrijdende criminaliteit

Georganiseerde misdaad is een grote kostenpost – zowel voor de levens van individuele burgers als de maatschappelijke en economische kosten voor de samenleving als geheel. Deze criminaliteit wordt vergemakkelijkt door de onbewaakte grenzen in de EU en vraagt dus een Europese aanpak. Het voorkomen en bestrijden van mensenhandel moet prioriteit blijven bij de aanpak van de georganiseerde misdaad.

- **Europees Openbaar Ministerie.** Het Europees Openbaar Ministerie moet complementair blijven aan nationale bevoegdheden, daarom beperkt het zich tot de bestrijding van fraude met Europese fondsen.
- **Witwassen.** De nieuwe toezichthouder voor de bestrijding van witwassen is een belangrijke stap vooruit. Deze toezichthouder moet risicogericht gaan werken. Het meldsysteem voor banken wordt geharmoniseerd.
- **Europol/Eurojust.** Europol vervult een steeds betere rol in het faciliteren van gezamenlijk politie onderzoek (*Joint Investigations*). Het succesvolle ontmantelen van Encrochat is hiervan een goed voorbeeld. De Europese capaciteit om cyberbendes en mensenhandel op te sporen moet versterkt worden.
- **Rechtmatige toegang tot versleutelde chats.** Versleutelde chatberichten moeten na gerechtelijk bevel kunnen worden ontsleuteld, bijvoorbeeld voor de gerichte aanpak van online kindermisbruik en andere ernstige criminele en terroristische activiteiten.

Mensenhandel

Mensen zijn geen handelswaar. Seksuele en arbeidsuitbuiting van mensen is een grove schending van de menselijke waardigheid. Toch worden ieder jaar weer duizenden (vooral) vrouwen en meisjes slachtoffer van mensenhandel in de EU en blijven daders straffeloos. De ChristenUnie vindt de aanscherping van de EU-richtlijn ter bestrijding van mensenhandel essentieel en wil dat er vaart wordt gemaakt in heel Europa om de bron van alle ellende aan te pakken: iedere 'klant' die weet dat hij gebruik maakt van een slachtoffer van mensenhandel. De strafbaarstelling van klanten wordt hiermee verplicht gesteld en de aanpak omvat ook digitale vormen van mensenhandel. De wederzijdse erkenning van slachtoffers van mensenhandel moet snel geregeld worden. Aangiftes van slachtoffers moeten opvolging krijgen in het land

waar de mensenhandel plaatsvond. Naast heldere wetgeving moet de EU Coördinator Anti-Trafficking over voldoende middelen beschikken om de bestrijding van mensenhandel door EU-instellingen en -lidstaten aan te jagen, te coördineren en te faciliteren.

Rechtvaardig Europa

De Bijbel roept ons op om de vreemdeling goed te behandelen. Dit vraagt om nieuwe en rechtvaardige oplossingen voor migratie, zowel als het gaat om asielmigratie als om arbeidsmigratie. Mensen die huis en haard ontvluchten voor oorlog, geweld en vervolging verdienen onze bescherming. Ook mensen die naar Europa komen om te werken of studeren moeten verzekerd zijn van een rechtvaardige behandeling. Die kan alleen geboden worden wanneer hier ook in de samenleving draagkracht voor is. Dit vraagt om heldere keuzes. In dit hoofdstuk doen wij voorstellen voor dit soort keuzes.

Asielmigratie

Europa blijft oorlogsvluchtelingen en mensen opvangen die een gegronde vrees hebben voor vervolging vanwege hun geloof, ras, nationaliteit, politieke overtuiging of seksuele geaardheid. Denk bijvoorbeeld aan christenen die hun leven niet zeker zijn vanwege hun geloof. Europese landen moet bij het overnemen van vluchtelingen vanuit het VN-hervestigingsprogramma speciale aandacht hebben voor hen die vanwege hun geloof vervolgd worden. Kwetsbare vluchtelingen, waaronder minderjarige vluchtelingen, mogen rekenen op extra bescherming en zorg, onder meer door passende opvang en goede juridische en maatschappelijke begeleiding.

Veel vluchtelingen die de vaak levensgevaarlijke tocht naar Europa ondernemen, maken gebruik van de diensten van mensensmokkelaars. Naast de belabberde omstandigheden waarin deze criminele organisaties mensen de grens over sturen, lopen vluchtelingen ook een groot risico te worden uitgebuit en misbruikt. Deze vorm van mensenhandel moet wat de ChristenUnie betreft hard en bij de wortel worden aangepakt.

Europese landen zijn over het algemeen in de veilige en welvarende positie om bescherming te kunnen bieden aan mensen in nood. Tegelijkertijd zorgen schaarste en eerdere beleidskeuzes ervoor dat de draagkracht van ons asieltelsel onder druk staat. Dit kunnen we slechts deels in Nederland zelf oplossen. Ook in Europees verband zijn duidelijke keuzes nodig. Conform het internationaal vluchtelingenverdrag hebben mensen die asiel wil aanvragen recht op een duidelijke asielprocedure en menswaardige en eerlijke behandeling van de aanvraag, maar dat betekent niet automatisch opname in Europa. Met snelle en eerlijke asielprocedures wordt recht gedaan aan de vluchteling, de veiligelanden en de draagkracht van onze eigen samenleving. Het in 2023 gesloten Asiel- en Migratiepact biedt goede aanknopingspunten, maar is in de huidige vormgeving slechts een deel van de oplossing. De uitvoering van het Pact moet draaien om het creëren van veilige migratieroutes en snelle besluitvorming en niet leiden tot het afschuiven of afkopen van verantwoordelijkheden. De ChristenUnie wil daarin bovenal blijven vasthouden aan de waarden van gerechtigheid en menselijke waardigheid die in het Vluchtelingenverdrag en mensenrechtenverdragen zijn vastgelegd.

Bestrijden van grondoorzaken migratie

De meest duurzame oplossing voor problemen rond migratie is het werken aan een wereld waar mensen zich niet gedwongen voelen huis en haard te verlaten. De EU moet daarom in haar externe beleid inzetten op het voorkomen van conflicten en bijdragen aan duurzame ontwikkeling in landen van vertrek – bijvoorbeeld door het eindelijk voldoen aan de internationale norm voor ontwikkelingssamenwerking van 0,7% van het bni – en voorkomen dat negatieve effecten van handels-, klimaat- en landbouwbeleid deze ontwikkeling in de weg staan [zie Hoofdstuk *Internationaal Europa*].

Veilige en legale routes voor migratie

Europees beleid moet erop inzetten dat mensen niet gedwongen worden via levensgevaarlijke en irreguliere routes naar Europa te komen:

- **Opvang in de regio.** Vluchtelingen worden zoveel als mogelijk is in de eigen regio opgevangen. Europa moet menswaardige opvang in de regio daarom financieel en anderszins ondersteunen en landen die daarin te weinig doen ertoe bewegen hun verantwoordelijkheid te nemen. We moeten echter ook erkennen dat deze regio's vaak al heel veel vluchtelingen huisvesten. Bijvoorbeeld het kleine Libanon, waar bijna een kwart van de bevolking uit vluchtelingen bestaat. Europa kan dus ook niet alle verantwoordelijkheid afschuiven naar de regio of naar andere landen buiten Europa, maar heeft zelf ook een belangrijke verantwoordelijkheid.
- **Hervestiging rechtstreeks uit conflictgebieden.** Europa moet veel meer inzetten op het gericht uitnodigen en hervestigen van vluchtelingen, rechtstreeks uit conflictgebieden. Ambassades en consulaten van de EU en haar lidstaten moeten hierbij een eerste aanspreekpunt zijn. Dit kan in samenwerking met de VN-Vluchtelingenorganisatie.
- **Doorbreken van de macht van mensensmokkelaars.** Naast hervestiging uit conflictgebieden komen er vooruitgeschoven Europese aanmeldcentra in landen vanwaar veel mensen de oversteek naar Europa maken. Hier kunnen vluchtelingen zich veilig melden met hun asielverzoek, zonder dat ze de gevaarlijke oversteek naar Europa hoeven te maken. Aan de grens wordt een eerste onderscheid gemaakt tussen kansrijke en minder kansrijke aanvragen voor verblijf. Aanvragen die minder kansrijk zijn, worden altijd zorgvuldig getoetst, maar binnen een procedure die is gericht op snelle terugkeer, in centra aan de buitengrenzen van Europa. Dezelfde procedure kunnen lidstaten zelf toepassen. Er moet altijd sprake zijn van rechtsbescherming en niet van detentieomstandigheden.
- **Veilige aanmeldcentra aan de grenzen van Europa.** Niet in alle landen buiten de EU kunnen veilige aanmeldcentra komen. Daarom moeten er ook aan de buitengrenzen van Europa veilige aanmeldmogelijkheden zijn. Hierbij gelden dezelfde voorwaarden als bij aanmeldcentra buiten de EU.

Recht doen aan de vreemdeling

De ChristenUnie ziet het als de Bijbelse opdracht van de overheid om in dit alles op te komen voor de fundamentele rechten van iedereen die onze bescherming zoekt. Bij elke stap in het migratieproces is het van het grootste belang dat mensenrechten gewaarborgd worden:

- **Opkomen voor fundamentele rechten.** De EU moet opkomen voor de fundamentele rechten van iedereen die bescherming zoekt. Lidstaten kunnen alleen Europese ondersteuning krijgen voor het opvangen van migranten en het controleren van hun grenzen wanneer zij een ieders fundamentele rechten respecteren.
- **Strenger toezicht Frontex.** De Europese grenswacht heeft in het verleden een zeer dubieuze rol gespeeld bij pushbacks. De ingezette hervorming van de organisatie, met meer nadruk op het bewaken van fundamentele rechten en het ondersteunen van de lidstaten bij effectieve handhaving van buitengrenzen, wordt doorgezet en Frontex komt onder streng toezicht te staan van het Europees Parlement en de Raad. Frontex krijgt geen eigen geweldsmandaat, maar werkt uitsluitend ter ondersteuning van de lidstaten en ziet erop toe dat deze handelen conform het internationaal recht.

Pushbacks en non-refoulement

Er is sprake van pushbacks wanneer autoriteiten migranten terug de grens over duwen, zonder dat deze een kans hebben gehad om asiel aan te vragen. Deze praktijk druist in tegen het internationaal recht en komt helaas ook aan de Europese buitengrenzen voor. Wanneer autoriteiten pushbacks uitvoeren, is er een grote kans dat het principe van non-refoulement wordt geschonden. Dit principe vormt een juridische waarborg dat migranten, ongeacht hun asielstatus, nooit mogen worden teruggestuurd naar een land waar ze gevaar lopen te worden

gemarteld of op andere wijze vernederend behandeld te worden of hun leven niet zeker zijn. Wat de ChristenUnie betreft kan er binnen de EU geen sprake zijn van pushbacks of schending van het non-refoulement principe. De EU heeft de taak erop toe te zien dat lidstaten zich hier niet schuldig aan maken. Dit neemt niet weg dat lidstaten het recht hebben hun buitengrenzen te beschermen, bijvoorbeeld tegen push-throughs waarbij landen als Wit-Rusland of Turkije kunstmatige migratiestromen creëren door doelbewust migranten de grens van Europese landen over te duwen. Hierbij zijn een aantal zaken essentieel:

- **Bescherming buitengrenzen.** Europese lidstaten hebben het recht hun (buiten)grenzen te beschermen. Wat de ChristenUnie betreft moet het beschermen van buitengrenzen altijd gepaard gaan met het bieden van de mogelijkheid een asielprocedure te doorlopen. De EU moet daarom investeren in goede en veilige aanmeldcentra aan de buitengrens waar snel en effectief een eerste beoordeling kan worden gedaan van asielverzoeken.
- **Sta hulp in noodsituaties altijd toe.** Ngo's en particuliere hulporganisaties die zich inzetten voor migranten, zoals op of rond de Middellandse Zee, worden niet gecriminaliseerd voor het verstrekken van noodhulp aan migranten.
- **Waarborgen bij samenwerking.** Samenwerking met derde landen buiten Europa om vluchtelingen op te vangen en te screenen kan alleen onder strenge voorwaarden op het gebied van mensenrechten. Dit betekent dat derde landen handelen conform het Vluchtelingenverdrag. Er kan geen sprake zijn van pushbacks, collectieve uitzetting en onrechtmatige detentie. Bij het maken van afspraken met derde landen moet de EU dan ook regelen dat er adequaat toezicht is op het naleven van deze afspraken. Ontwikkelingssamenwerking en internationale handel maken deel uit van een geheel aan bilaterale betrekkingen waarbinnen ook afspraken over migratie kunnen worden gemaakt. Ontwikkelingssamenwerking is echter niet bedoeld als drukmiddel, en moet dus primair worden ingezet voor hulp bij de ontwikkeling van burgers en instellingen.
- **Veilige opvang.** Ook in asielzoekerscentra in de lidstaten moet iedereen zich veilig weten. Bijzondere aandacht moet hierbij uitgaan naar minderheden die ook door hun medeasielzoekers bedreigd worden, bijvoorbeeld vanwege hun geloof. Informatie-uitwisseling tussen Europese databanken moet bijdragen aan een adequate aanpak van overlast gevende en gewelddadige asielzoekers.

Effectieve en duidelijke asielprocedures

Waar een vluchteling zich ook meldt, snelle en eerlijke asielprocedures zijn in het belang van zowel de kansrijke als kansarme asielzoeker, en komen ook de draagkracht van de lidstaten ten goede. Hiervoor moet het huidige Dublinsysteem grondig hervormd worden.

- **Snelle screening.** In de Europese aanmeldcentra moet middels een eerste screening snel duidelijk worden welke asielverzoeken direct kunnen worden afgewezen en welke een nadere beoordeling vereisen. Er komt een gemeenschappelijke Europese lijst van veilige landen.
- **Eerlijke verdeling over Europa.** De asielverzoeken, waarvan na een eerste screening verdere beoordeling nodig blijkt, worden eerlijk verdeeld over de Europese lidstaten. De lidstaten worden dan verantwoordelijk voor het verdere verloop van de asielprocedure. Bij deze verdeling wordt rekening gehouden met de bevolkingsdichtheid en het welvaartsniveau van de lidstaten. Ieder lidstaat heeft zijn steentje bij te dragen. Wanneer een lidstaat weigert mee te werken moet dit land gekort worden op de Europese fondsen.
- **Effectieve terugkeer.** Op dit moment keert slechts een klein deel van de uitgeprocedeerde asielzoekers terug naar het land van herkomst. Bestaande samenwerking moet daarom effectiever om te voorkomen dat asielzoekers na asielafwijzing opnieuw asiel aanvragen in andere lidstaten. Dit betekent betere samenwerking tussen lidstaten zelf en eendrachtig

samenwerking met landen van herkomst om zo te zorgen voor effectieve terugkeer uitgeprocedeerde asielzoekers en voor het bestrijden van mensensmokkel.

Dublinregels

De bestaande Europese afspraken rondom asielprocedures worden ook wel de Dublinregels genoemd, naar de stad waar overeenkomst over deze regels werd bereikt. Kern van het Dublinsysteem is dat het EU-land waar een migrant als eerste voet op Europese bodem zet verantwoordelijk is voor de asielprocedure. In praktijk leidt dit tot een grote overbelasting van grensstaten als Griekenland en Italië. Deze landen hebben daarmee een motief om migranten oogluikend door te laten reizen richting andere Europese landen, waardoor niemand meer grip heeft op wie waarheen gaat. De ChristenUnie pleit voor een hervormd systeem met aanmeldcentra aan de grenzen van Europa en met georganiseerde solidariteit, waarbij migranten naar rato over de lidstaten verdeeld worden.

Arbeidsmigratie

Ook voor arbeidsmigratie geldt dat we binnen Europa beter moeten nadenken over hoe we dit organiseren. We zijn er niet tegen dat mensen hun talenten (tijdelijk) inzetten in een ander land dan waar ze geboren zijn en zien ook hoe dat onder de juiste voorwaarden economie en samenleving in zowel gastland als land van herkomst kunnen versterken. Tegelijkertijd moet beleid rondom arbeidsmigratie niet alleen een kwestie van vraag en aanbod zijn, maar ook zijn ingebed in een bredere afweging over welke economie we voor ogen hebben. Ongeremde arbeidsmigratie, van zowel buiten als binnen de EU, legt namelijk een te hoge druk op onze voorzieningen en leidt te vaak tot slechte leef- en arbeidsomstandigheden voor kwetsbare migranten. Ook leidt arbeidsmigratie er soms toe dat arbeidsvoorwaarden onder druk komen te staan en banen kunnen worden uitgehold door het grote arbeidsaanbod. De ChristenUnie pleit daarom voor een Europees pact voor arbeidsmigratie, waarbij er ondanks het vrij verkeer in Europa ook afspraken gemaakt kunnen worden over het reguleren en inperken van arbeidsmigratie binnen de EU.

- **Sluit een Europees pact voor arbeidsmigratie.** De ChristenUnie wil dat het mogelijk wordt voor lidstaten om onderling afspraken te maken over arbeidsmigratie. Deze afspraken gaan bijvoorbeeld over maatregelen die invloed kunnen hebben op het aantal arbeidsmigranten of de duur van de arbeidsperiode. Ook valt te denken aan het gebruik van sociale voorzieningen, de export van WW, de terugkeer van arbeidsmigranten en het helpen terugdringen van werkloosheid in het land van herkomst.
- **Geen competitie om schaarse krachten.** Regelingen om kennis- en kundemigranten aan te trekken mogen niet leiden tot concurrentie tussen lidstaten. Hierover kunnen in EU-verband afspraken gemaakt worden.
- **Lidstaten bepalen wie binnenkomt.** Legale arbeidsmigratie uit derde landen is en blijft een nationale aangelegenheid, omdat arbeidsmarkt en woon- en werkomstandigheden per lidstaat sterk verschillen. Vanwege het tekort aan woonruimte, is het begrijpelijk dat Nederland terughoudend is om arbeidskrachten van buiten de EU/EER toe te laten. Niet vraag en aanbod moeten leidend zijn, maar een duurzame, toekomstbestendige economie. Dit vraagt heldere keuzes in welke arbeidsmigranten welkom zijn in de EU.
- **Effect op land van herkomst.** Migratie uit derde landen moet zinvol zijn voor zowel het land van bestemming als het land van herkomst. Dat kan door het bevorderen van seizoensarbeid en het tijdelijk toelaten van studenten en kennis- en kundemigranten. Tegelijk is afstemming nodig om te voorkomen dat de negatieve effecten van de 'braindrain' voor herkomstlanden eventuele positieve effecten, bijvoorbeeld van het overmaken van geld naar de achtergebleven familie thuis, overstijgen.
- **Menswaardige arbeidsomstandigheden.** De ChristenUnie wil menswaardige omstandigheden voor arbeidsmigranten en een betere positie van arbeidsmigranten ten

opzichte van werkgevers en uitzendbureaus. Schijnconstructies zoals door-detacheren vanuit lidstaten met ruimer beleid moeten worden voorkomen.

- **Kundemigranten.** Het beleid voor kennismigranten zou ook open moeten staan voor 'kundemigranten'. Vakkrachten zoals technici en zorgmedewerkers zijn immers net zo waardevol en vaker dan kennismigranten werkzaam in praktisch georiënteerde, vitale sectoren.

Sociaal Europa

De Europese Unie heeft met haar nadruk op de interne markt gezorgd voor welvaart. Door het vrije verkeer van mensen, goederen, diensten en kapitaal is een markt ontstaan waar Europese bedrijven optimaal van kunnen profiteren. Ondanks de vergaande economische integratie blijven lidstaten zelf verantwoordelijk voor sociaal beleid. De ChristenUnie wil deze taakverdeling behouden, maar stelt vast dat op bepaalde terreinen Europese afstemming nodig is om te voorkomen dat de economische motor van de interne markt sociale misstanden in de hand werkt, met name door oneerlijke concurrentie op arbeidsvoorwaarden. Ook op het gebied van volksgezondheid en onderwijs kan de EU een aanvullende rol vervullen.

Armoede en minimumloon

Om te voorkomen dat de interne markt leidt tot sociale misstanden staat de ChristenUnie positief tegenover Europese samenwerking op de volgende punten:

- **Minimumloon.** De ChristenUnie is voorstander van het uitvoeren van de Europese aanbeveling om een minimaal minimumloon te hanteren van 60% van het mediane salaris.
- **Ondersteuning bij armoedebestrijding.** Het bestrijden van armoede en het vergroten van kansengelijkheid zijn belangrijke speerpunten voor de ChristenUnie. Ook dit is in de eerste plaats een taak van de lidstaten. Europese initiatieven zoals de Kindgarantie en de Jeugdgarantie, waarbij lidstaten zich met steun van Europese fondsen committeren aan het bestrijden van armoede bij en het creëren van kansen voor jonge mensen, kunnen echter wel van waarde zijn en hebben daarom onze steun. Ook is het goed als lidstaten onderling kennis en ervaring op dit gebied uitwisselen. Tegelijkertijd betekent zorg voor de kwetsbaren ook dat we naast die mensen staan. Criteria die de EU stelt aan deelname aan programma's mogen maatwerk niet in de weg zitten.

Arbeidsmarkt

Een basisniveau betekent ook dat overal in Europa de arbeidsomstandigheden van dien aard zijn dat uitbuiting en een race naar de bodem wordt voorkomen:

- **Gelijk loon voor gelijk werk op dezelfde plaats.** Het vrij verkeer van diensten mag niet leiden tot oneerlijke concurrentie op arbeidsvoorwaarden. Dat gaat ten koste van werknemers en hun banen. Werknemers die in hetzelfde land werken, moeten gelijk loon voor gelijk werk ontvangen ongeacht geslacht, nationaliteit of de vestiging van het hoofdkantoor. Dat geldt ook voor de transportsector. Daarbij speelt handhaving van onder meer de detacheringsrichtlijn een belangrijke rol, zodat werknemers van elders uit de EU de lokale werknemers niet oneerlijk beconcurreren.
- **Eerlijke concurrentie.** Lidstaten krijgen de mogelijkheid om in bepaalde sectoren een vergunningseis in te stellen voor het aantrekken van arbeidsmigranten van binnen de EU, net zoals dat nu al het geval is voor werknemers van buiten de EU. Door het aannemen van buitenlandse werknemers alleen toe te staan onder bepaalde voorwaarden kan de concurrentie op arbeidsvoorwaarden beperkt worden. Nederland moet zich hiervoor inzetten bij een eventuele toekomstige Verdragswijziging.
- **Gelijke behandeling.** De ChristenUnie is voorstander van gelijke behandeling van mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt en steunt daarom de huidige Europese regels over beloningstransparantie, ook omdat deze werknemers stimuleren zich actief te bemoeien met de bedrijfscultuur. Wij geloven echter dat duurzame verandering in deze kwestie uiteindelijk een cultuurverandering betreft die niet met alleen quota af te dwingen is. Bestaande wetgeving over een Europees vrouwenquotum wordt daarom niet verder aangescherpt of uitgebreid. In plaats daarvan moet de EU zorgen dat werknemers overal in

Europa in staat worden gesteld zich te organiseren om een breed gedragen cultuurverandering te stimuleren binnen die bedrijven waar dat nodig is.

- **Arbeidstijden.** Het is goed dat er in heel Europa wetgeving is die arbeidstijden reguleert. Hiermee wordt voorkomen dat er te veel gevraagd wordt van werknemers en dat landen elkaar gaan beconcurreren op arbeidsomstandigheden. Het kan niet zo zijn dat een Poolse vrachtwagenchauffeur in Nederland de goedkoopste optie is omdat er elders minder om werk- en rijtijden wordt gegeven. Wanneer deze regels echter het doen van vrijwilligerswerk in de weg staan, schieten ze hun doel voorbij, zoals dreigde bij de vrijwillige brandweer. Nederland zet in Brussel op in dat het de uitzonderingsmogelijkheden die de richtlijn biedt ook mag gebruiken om in specifieke gevallen vrijwilligerswerk ten dienste van de samenleving mogelijk te maken.

Volksgezondheid

Ieder land in Europa heeft zijn eigen zorgstelsel. Landen kunnen van elkaars praktijken leren, maar het is belangrijk dat ze uiteindelijk zelf blijven beslissen over hun eigen beleid rondom volksgezondheid en de inrichting van hun zorgstelsel. Dit moet ook het uitgangspunt zijn van Europese acties op het gebied van zorg. Wel heeft de EU een coördinerende rol.

- **Gezamenlijke inkoop.** Waar het gaat om de beschikbaarheid van medicijnen, vaccins en medische hulpmiddelen is een grotere rol voor Europa van toegevoegde waarde. Tijdens de coronapandemie concurreerden Europese landen met elkaar op de markt voor mondkapjes en andere medische producten. Dit heeft een prijsopdrijvend effect en getuigt van weinig solidariteit. Het is daarom beter dat lidstaten de EU namens hen laten onderhandelen over de inkoop van medische producten in tijden van nood. Dit geldt ook voor de inkoop van vaccins en medicijnen en medische apparatuur.
- **Crisiscommunicatie.** De EU moet tijdens gezondheids crises het voortouw nemen in het verstrekken van betrouwbare informatie, op basis van gegevens die de lidstaten aanleveren.
- **Beschikbaarheid medicijnen.** Ook wanneer er geen noodsituatie is, moet de EU een coördinerende rol vervullen als het gaat om beschikbaarheid van medicijnen en medische apparatuur. Dit betreft het monitoren van productie en voorraden, zodat er tijdig ingegrepen kan worden wanneer er tekorten dreigen te ontstaan. De EU zet in op meer productie van medicijnen en apparatuur binnen de grenzen van de EU om tekorten en onwenselijke afhankelijkheden te verkleinen en te voorkomen.
- **Preventie.** Hoewel lidstaten over hun eigen zorgstelsel gaan, is de EU door het stellen van standaarden en het aanjagen van onderzoek van grote meerwaarde voor preventiebeleid. Naast de bestaande Europese strategie voor het verbeteren van kankerbestrijding moet er ook meer aandacht komen voor het onderzoek naar en het bestrijden van hart- en vaatziekten (de belangrijkste doodsoorzaak binnen de EU). Het verminderen van de schadelijke effecten van roken door middel van de Tabaksproductenrichtlijn is daar een belangrijk onderdeel van Europa moet ambitieuze doelen stellen als het gaat om het verbeteren van luchtkwaliteit en standaarden voor sigaretten en e-sigaretten; het moet voor lidstaten wel altijd mogelijk blijven om nationaal ambitieuzer beleid te voeren.
- **Europese databank voor patiëntengegevens.** Wat de ChristenUnie betreft komt een dergelijk systeem er alleen als de patiënt op voorhand om toestemming wordt gevraagd voor het delen van gegevens. Ook moet volstrekt helder zijn wie toegang heeft tot welke gegevens voordat het in gebruik wordt genomen.

Europese databank voor patiëntengegevens

Als het aan de EU ligt, worden gezondheidsgegevens van patiënten binnenkort gedeeld in de hele EU via een Europese databank (de European Health Data Space - EHDS). Hierbij komen gegevens zowel beschikbaar voor medewerkers in de gezondheidszorg als voor bedrijven, zoals de farmaceutische industrie en AI-ontwikkelaars. Elke patiënt komt in dit systeem, tenzij hij of zij bezwaar maakt. De ChristenUnie is hier zeer kritisch op gezien de vertrouwelijkheid van de data en risico's op datalek en misbruik van gegevens.

Onderwijs en onderzoek

Onderwijs is in de kern een nationale aangelegenheid. Als Europese samenwerking de kwaliteit van het onderwijs naar een hoger niveau kan tillen, juichen we dat toe. Het versterken van de kwaliteit van onderwijs betekent echter ook dat we kritisch kijken naar welke druk internationalisering van het onderwijs op studiemigratie legt. Lidstaten moeten de vrijheid houden om daarin verantwoorde keuzes te maken. Ook de onderwijsvrijheid zoals we die in Nederland kennen moet in het kader van Europese samenwerking wel gewaarborgd blijven. Dit betekent dat er vanuit Europa niet wordt gestuurd op de inhoud van curricula.

- **Bijzonder onderwijs.** Een meerderheid in het parlement wil in de EU-verdragen opnemen dat het onderwijs in de Europese Unie neutraal moet zijn. De ChristenUnie is hier fel op tegen en vindt dit bij uitstek een onderwerp dat nationaal geregeld moet blijven. De vrijheid van onderwijs betekent dat aan ouders het recht toekomt om het onderwijs te kiezen dat past bij de opvoeding van hun kinderen.
- **Erasmus+.** Internationale ervaringen kunnen een waardevolle rol spelen in de vorming van leerlingen en studenten. De ChristenUnie blijft daarom een voorstander van uitwisselingsprogramma's in het kader van Erasmus+. Wel moet de werving van internationale studenten in verhouding staan tot de draagkracht van het onderwijssysteem en de beschikbare studentenhuisvesting. Onderwijsinstellingen moeten daarin zelf ook verantwoordelijke afwegingen maken.
- **Virtuele samenwerking.** Naast fysieke uitwisseling kunnen ook virtuele samenwerkingsprojecten van grote toegevoegde waarde zijn. De EU kan dit stimuleren en voor dergelijke projecten een belangrijke netwerkfunctie vervullen.
- **Aandacht voor het mbo.** De groene en digitale transitie waar we in zitten, creëert in heel Europa vraag naar specifieke vaardigheden waar juist mbo-opleidingen in kunnen voorzien. Het is goed dat de EU middels de zogenoemde Skills Agenda het ontwikkelen van relevante vaardigheden stimuleert. Belangrijk daarbij is dat samenwerking en uitwisselingsmogelijkheden ook door mbo'ers goed benut kunnen worden, hetzij fysiek dan wel op virtuele wijze.
- **Erkenning diploma's.** Onderlinge erkenning van diploma's binnen de EU kan samenwerking en uitwisseling verder versoepelen. Dit moet zo goed mogelijk geregeld worden, mits het kwaliteitskeurmerk van diploma's gewaarborgd blijft. Het verdrag tussen de Benelux en de Baltische staten op dit gebied kan als voorbeeld dienen voor de rest van Europa. De EU stimuleert daarnaast alle deelnemers aan het Bologna proces om gemaakte afspraken daadwerkelijk te implementeren.
- **Strategische verbinding.** Bij wetenschappelijke samenwerking en toelating van internationale studenten moet gericht worden samengewerkt met derde landen die in hun regio als gidsland worden gezien. Dit betreft bijvoorbeeld Zuid-Afrika en India. In dergelijke landen is vaak veel wetenschappelijke potentie maar is de keuze voor samenwerking met Europa niet vanzelfsprekend.

Regionaal Europa

Europa en de regio

Het motto van de Europese Unie "*in verscheidenheid verenigd*" geeft weer dat de samenwerking binnen de EU gevormd wordt door de vele verschillende culturen, talen en tradities van het Europese continent én Europese overzeese gebieden. Culturen, talen en tradities die gebonden zijn aan regio's die zelden gelijk zijn aan de landgrenzen van de onderlinge lidstaten. De regio wint steeds meer aan belang en de aandacht voor de regio groeit. In veel Europese landen is de trend zichtbaar van regio's die op zoek gaan naar meer autonomie. Er is sprake van een shift of governance: een verschuiving van het zwaartepunt van centraal bestuur naar het decentrale en regionale niveau, met een grotere betrokkenheid van private en non-gouvernementele partijen. Ook de uitvoering van EU-besluiten ligt steeds vaker in handen van de decentrale overheden.

De ChristenUnie staat voor het regionale beleid van solidariteit en cohesie en wil zich inzetten voor sterke zelfvoorzienende regio's. Door te investeren in sectoren met innovatie- en groeimogelijkheden kan de regionale concurrentiekracht en werkgelegenheid vergroot worden en de levensstandaard van achtergebleven regio's snel naar het gemiddelde van de Unie worden gebracht. Dit vraagt wel om een wijziging in houding en focus van zowel het Europees Parlement als de Commissie ten aanzien van de belangen van de regio's in algemene zin. De concurrentiekracht binnen de Europese Unie is namelijk niet zozeer meer een uitvloeisel van nationaal beleid, maar wordt steeds sterker bepaald door regionale entiteiten. Daarnaast wordt momenteel ongeveer 70% van de Europese wetgeving door decentrale overheden uitgevoerd. De formele positie van regio's en hun mogelijkheid tot inspraak in de Europese arena's strookt echter niet met de grote belasting vanuit de EU. De inzet moet dan ook zijn dat het Europees beleid zo ingericht wordt dat regio's optimale mogelijkheden tot maatschappelijke, sociale en duurzame ontwikkeling hebben, met waar nodig ondersteuning vanuit nationaal en Europees niveau.

Om hier een nieuwe balans in te vinden kan de Commissie de regio's een grotere rol geven in beleidsontwikkeling, herziening van wetgeving en evaluaties. Dit moet de oproep zijn vanuit het Europees Parlement. De Commissie wordt gevraagd om pragmatische oplossingen te vinden om deze relatie met de regio's meer inhoud te geven. Ditzelfde geldt voor het Europees Parlement dat in zijn beoordeling van voorstellen meer naar de lokale uitvoering kan kijken. De ChristenUnie zet zich ervoor in dat vanuit het Europees Parlement meer aandacht komt voor de adviezen die vanuit het Comité van de Regio's worden gegeven en meer samenwerking wordt gezocht om de bestuurslagen, die het dichtst bij de inwoners staan, een stem te geven. Dat zal ook de afstand tussen de burgers en Brussel verkleinen.

- **De relatie met de regio's krijgt meer inhoud.** Regio's dienen optimaal betrokken te worden bij de vormgeving en implementatie van Europees beleid. Het Europees parlement moet de commissie oproepen om de regio's een grotere rol te geven in beleidsontwikkeling, herziening van wetgeving en evaluaties.
- Het Europees Parlement zal bij zijn beoordeling van voorstellen veel meer de **decentrale uitvoerbaarheid en uitvoeringskosten** van Europees beleid moeten betrekken.
- Vanuit het Europees Parlement zou meer aandacht moeten zijn voor de adviezen die vanuit het **Comité van de Regio's** worden gegeven en er zou meer samenwerking gezocht moeten worden om de bestuurslagen, die het dichtst bij de inwoners staan, een stem te geven.
- **Overzeese gebieden worden meer betrokken.** De Europese overzeese gebieden worden meer betrokken bij de vormgeving van Europees beleid dat direct invloed op deze gebieden heeft.

Structuurfondsen

Binnen Europa zijn er grote welvaartsverschillen tussen de regio's. Het regionaal beleid van de EU heeft als doel deze verschillen te verkleinen. De twee uitgangspunten hierbij zijn solidariteit en cohesie, ofwel aansluiting en samenhang. Solidariteit omdat de rijkere gebieden binnen de EU een helpende hand moeten bieden aan minder welvarende delen. Cohesie omdat het verkleinen van de economische verschillen uiteindelijk structureel kan bijdragen aan de welvaart en het welzijn van iedere EU-burger. Ter bevordering van de economie in economisch achtergestelde regio's kent de EU vier fondsen. Deze structuurfondsen zijn voornamelijk van belang voor de ontwikkeling van infrastructuur en werkgelegenheid in de armere regio's. Het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO), het Europees Sociaal Fonds (ESF), Cohesiefonds en het Europees Fonds voor een Rechtvaardige Transitie. Bij de laatste twee fondsen vindt de ChristenUnie het van groot belang dat hiermee de transitie naar duurzaamheid en groene energie wordt gefinancierd.

- **Aanvraag versimpelen.** De EU moet het aanvragen van gelden uit de structuurfondsen versimpelen, te vaak blijven er structuurgelden over.
- **Geografische ligging.** Naast de inhoudelijke doelen die regio's samen nastreven, wordt ook een perifere geografische ligging een belangrijke reden voor toekenning van gelden.
- **Bevorderen regionale samenwerking.** Samenwerking tussen regio's dragen bij aan economische groei in regio's die samen optrekken. Met inzet van de structuurfondsen moet deze samenwerking bevorderd worden.
- **Resultaten transitieopgaven.** De doelen van de structuurfondsen zijn gekoppeld aan de grote transitieopgaven. Financiering vanuit structuurfondsen moet plaatsvinden op grond van resultaten en niet op grond van gemaakte kosten. Als landen geen gebruik maken van toegezegde fondsen, dan komen de toezeggingen te vervallen.

Minderheidstalen

Een taal is een belangrijke drager van de cultuur in de regio en verdient daarom continue waardering en erkenning. Als talen uitsterven, is onze Europese culturele diversiteit in gevaar. De EU zet zich actiever in voor de bescherming van minderheidstalen, onder andere door actief aan de slag te gaan met het Minority Safepack Initiative, een burgerinitiatief ter bescherming van minderheidstalen. In Nederland verdienen naast het Nederlands bijvoorbeeld het Frysk, Limburgs en Nedersaksisch een prominente plaats op Europees niveau. De kloof tussen de talen wordt steeds groter en kleine regionale talen concurreren, ook financieel, met onevenredig grotere officiële talen van de EU. We moeten erin slagen om regionale en minderheidstalen meer te betrekken bij alle initiatieven van de Commissie.

- **Bescherming minderheidstalen.** De EU zet zich actief in voor de bescherming van de minderheidstalen waaronder het Frysk, Limburgs en Nedersaksisch.
- De EU gaat actief aan de slag met het **Minority Safepack Initiative**.
- **Afstemming rapportages.** De Europese en nationale rapportagecycli over de stand van zaken van minderheidstalen worden op elkaar afgestemd.
- **Regionale werkbezoeken.** De Europese Commissie en Europarlementariërs brengen vaker werkbezoeken aan de regio's waar minderheids-/regionale talen worden gesproken.
- In de jaarlijkse 'Staat van de Europese Unie' moet aandacht worden besteed aan de stand van zaken van minderheidstalen en dialecten.

Groen Europa

Er is nieuw rentmeesterschap nodig. Goed zorgen voor de aarde en verbonden leven met de schepping is een dagelijkse opdracht voor iedereen. Deze opdracht om goed te zorgen voor de aarde, verbindt ons met mensen wereldwijd. Of mensen buren van elkaar zijn, in een ander EU-land wonen of aan de andere kant van de aarde wonen, maar ook als het om toekomstige generaties gaat: met ons handelen hebben we impact op elkaars leven. Wij zijn hierdoor ook verantwoordelijk voor de gevolgen van ons handelen voor het leven van anderen.

Huidige productie- en consumptiepatronen in met name de rijke westerse landen trekken een zware wissel op natuur en milieu. De uitstoot van vervuilende broeikasgassen en afvalstoffen is te hoog. De exploitatie van grondstoffen, bodems en bossen tasten de leefomstandigheden aan. De biodiversiteit neemt af en het klimaat verandert door de opwarming van de aarde en van het zeewater. Ook maakt ons productie- en consumptiepatroon ons afhankelijk van autocratische en autoritaire regimes. Dit moet anders.

De ChristenUnie zet zich in voor nieuw rentmeesterschap waarmee de economie bijdraagt aan meer houdbare manieren van produceren en consumeren – en daarmee aan het goede leven binnen de sociale en ecologische grenzen van onze aarde. Vanuit dit startpunt kijken we naar de energietransitie, naar prijsprikkels die een duurzame levensstijl, mobiliteit en productiemethoden belonen en een omgang met de aarde waarin er toekomst is voor een sterke natuur en een duurzame landbouw- en visserijsector. De uitstoot van broeikasgassen zal naar nul moeten en de samenleving zal zich moeten aanpassen aan het veranderende klimaat.

De ChristenUnie heeft oog voor onbedoelde negatieve consequenties van deze transitie. Deze heeft namelijk gevolgen voor de werkgelegenheid in de fossiele sector en industrie. Ook huishoudens die financieel geen mogelijkheden hebben om de transitie mee te maken kunnen in de knel komen. De ChristenUnie zet zich in voor een soepele en rechtvaardige transitie waarin huishoudens en bedrijven kunnen meekomen.

Juist op Europees niveau kunnen hier stappen in de goede richting worden gezet. De ChristenUnie steunt de ambitie van de EU Green Deal om zo snel als mogelijk is klimaatneutraal te worden, en daarmee een voorbeeld en aanjager te zijn voor andere continenten.

Duurzame en betaalbare energie

De EU behoudt haar voortrekkersrol in de wereldwijde energietransitie, zet in op meer zelfvoorzienendheid en is uiterlijk in 2050 een klimaatneutraal continent. Dat is een gigantische uitdaging. Nu wordt meer dan 60% van de energie geïmporteerd en is nog geen kwart van alle energie duurzaam. De invasie van Rusland in Oekraïne en de daaropvolgende energie-oorlog resulteerde in een ongeëvenaarde energiecrisis sinds de jaren 1970. Vanuit onze christelijk-sociale visie willen we het energiesysteem veranderen. Alles aan de vrije markt overlaten, leidt tot kortetermijnoplossingen en oplopende afhankelijkheid. Om het energiesysteem te verduurzamen is een actieve houding van de Europese en nationale overheid nodig in combinatie met groen ondernemerschap.

- **Duurzame energieopwekking & -besparing.** De meest duurzame energie is de energie die niet gebruikt wordt. Daarom wordt maximaal ingezet op besparing van energie, bijvoorbeeld door strenge Europese regels voor energie-efficiënte apparaten. Duurzame, decentrale energieopwekking kan ervoor zorgen dat de EU minder afhankelijk wordt van olie- en gas producerende landen. Duurzame energie wordt daarom zoveel als mogelijk

binnen de EU opgewekt, waarbij rekening wordt gehouden met de kansen en geografische kenmerken per lidstaat en de lokale bevolking kan profiteren van de opbrengst. Dit geldt ook voor duurzame energieopwekking buiten Europa, waar toegang tot energie een belangrijke voorwaarde is voor het opbouwen van een betere toekomst (zie ook Hoofdstuk *Internationaal Europa*).

- **Strategie leveringszekerheid.** De opwekking van duurzame energie moet zo snel mogelijk, maar is niet direct een antwoord op het enorme tekort aan energie in Europa. Zelfs in de meest optimistische scenario's wordt de komende jaren nog steeds veel olie en gas gebruikt. Onder strikte natuurbeschermingsregels heeft winning van fossiele brandstoffen in Europa de voorkeur boven de nog veel vervuilenendere winning elders. Daarbij moet een groot deel van de baten aan nationale overheden afgedragen worden.
- **Kritieke grondstoffen.** Grondstoffen die belangrijk zijn voor de energietransitie worden gewonnen op de meest efficiënte locatie met de meest milieu- en omgevingsvriendelijke techniek. Binnen Europa wordt een veel actiever beleid gevoerd om meer controle te krijgen over kritieke grondstoffen. Daarbij wordt ingezet op meer productie in de EU of in bevriende landen met een stabiele democratische rechtsstaat (zie ook Hoofdstuk *Economisch Europa*).
- **Internationale energie-infrastructuur.** Er is een forse uitbreiding van de energie-infrastructuur nodig om energieprijzen te verlagen en een duurzaam energiesysteem te realiseren. Elektriciteitsnetwerken moeten worden uitgebreid en waterstof- en CO₂-netwerken moeten worden aangelegd. Hierbij is een coördinerende rol voor Europa weggelegd, zodat deze duurzame netwerken echt kunnen gaan concurreren met olie en gasnetwerken die deze internationale positie nu innemen.
- **Betaalbare energie.** Doordat Europa weinig eigen energie produceert, heeft de overheid energieprijzen niet in de hand, maar moet bij prijsspieken wel actief ingrijpen.
 - De miljarden uit het Sociaal Klimaatfonds, waarvan een derde voor tijdelijke directe inkomenssteun, gaan naar de lidstaten, die zelf bepalen waar ze het geld aan uitgeven. De Europese Commissie ziet hierop toe.
 - Transparante energieprijzen leiden tot lagere gemiddelde prijzen wat voordelig is voor consumenten. De EU gaat daarom landen verplichten de regulering van de energiemarkt voor huishoudens zo in te richten dat huishoudens eenvoudig kunnen vergelijken wat de kosten zijn.
- **Koolstofgrecorrectie (CBAM).** De belasting die geheven wordt op bepaalde geïmporteerde producten met een hoge CO₂-uitstoot zoals staal, cement, ijzer, aluminium, kunstmest, en elektriciteit en waterstof wordt uitgebreid naar meer sectoren, zoals plastic. Dit is essentieel om te voorkomen dat bedrijven hun productie buiten de EU verplaatsen om de kosten van klimaatregelgeving te vermijden. Bij het verbreden van de CBAM-regelgeving moeten we oog blijven houden voor de export vanuit ontwikkelingslanden. De belasting mag de ontwikkeling van lage inkomenslanden niet schaden. Daarom gebruiken we een deel van de opbrengsten van deze belasting voor de klimaatprioriteiten van deze landen, zoals het vergroenen van de (export)industrie. Tevens betrekken we lage inkomenslanden nauw bij de besluitvorming en implementatie van deze belasting.
- **Emissiehandel.** Het emissiehandelssysteem, waarbij bedrijven die weinig broeikasgassen uitstoten hun rechten verkopen aan bedrijven die meer uitstoten dan waar ze recht op hebben, werkt goed. Om de klimaatdoelen te halen heeft het systeem een doorontwikkeling nodig, zodat het een echte bijdrage kan leveren op weg naar klimaatneutraliteit. Om oneigenlijke handel en weglek (het verhuizen van activiteiten naar het buitenland) te voorkomen en echte klimaatresultaten te boeken wordt het systeem uitgebreid en aangepast:
 - Uitbreiding: emissierechten versneld aan het systeem onttrekken en uitbreiden naar alle industrie (niet uitsluitend de energie-intensieve sectoren).
 - Aanpassing: Zo snel mogelijk beëindigen van het gratis verstrekken van emissierechten.

- **Waterstof, energieopslag en innovatie.** De ChristenUnie ziet grote kansen voor groene waterstofhubs. Omdat het ineens omschakelen naar groene waterstof niet mogelijk is, zijn voor de warmtetransitie in met name de industrie ook andere oplossingen nodig. De EU stimuleert daarom innovatie op het gebied van energieopslag en schone vormen van verbranding waarbij geen CO2 vrijkomt, zoals iron fuel technologies. Bij (grootschalige) investeringen, ook buiten Europa, is het belangrijk dat lokale bevolking ervan profiteert en de meest milieu- en omgevingsvriendelijke techniek wordt toegepast.
- **Opslag van industriële CO2-emissies.** Binnen de Green Deal wordt onder meer ingezet op koolstofafvang- en opslag. Wat de ChristenUnie betreft is de opslag van CO2 een tijdelijke transitiemaatregel op weg naar een emissievrije economie, maar wel nodig om de doelstellingen op tijd te halen. CO2-afvang bij de industrie kan worden gefaciliteerd door hiervoor een beperkte infrastructuur aan te leggen, gericht op de basisindustrie waar CO2-emissies in het primaire proces vrijkomen.
- **Kernenergie.** Gelet op de nadelen die aan de huidige generatie kerncentrales kleven – met name de afvalproblematiek – hebben duurzame vormen van energie onze voorkeur. Kernenergie kan onder bepaalde voorwaarden een nuttige toevoeging zijn in de Europese energiemix. In de transitie naar duurzame vormen wil de ChristenUnie dan ook onderzoeken of kleinschalige en innovatieve vormen van kernenergie, die veel minder radioactief afval produceren, een optie zijn. Ook wordt ingezet op hergebruik en verminderen van kernafval.
- **Stop voordelen fossiele industrie.** De EU gaat de belastingvoordelen en -vrijstellingen van de fossiele industrie in lidstaten transparant in beeld brengen en zet zich ervoor in om deze zo snel mogelijk af te schaffen, waar dat de transitie bespoedigt. Hierbij worden maatregelen genomen om weglek (het verhuizen van vervuilende activiteiten naar het buitenland) te voorkomen.
- **Duurzaam beleggen.** De regels voor duurzaam beleggen en de regels voor duurzaamheidsrapportages dienen beter op elkaar afgestemd te worden. De regels voor informatieverstrekking moeten van toepassing zijn voor alle financiële producten. De EU taxonomie kan verder worden aangescherpt.

Bio-diverse natuur en schoon water

Misbruik van dieren en verarming van de biodiversiteit (soortenrijkdom) zijn schrijnend. We hebben de verantwoordelijkheid het welzijn van dieren en de rijkdom van de natuur te beschermen. Ook is de mensheid in haar bestaan direct afhankelijk van de natuur. Helaas neemt de biodiversiteit in een alarmerend tempo af waardoor veel natuurgebieden in Europa in slechte staat verkeren. Juist Europa heeft een belangrijke rol om te zorgen voor een sterke natuur. Dieren en planten houden zich niet aan grenzen. Waar het gaat om soortenbescherming is een internationale aanpak essentieel.

Bio-diverse natuur

- **Europese biodiversiteitsstrategie.** De ChristenUnie steunt de doelen in deze strategie zoals het verlagen van het gebruik en risico van pesticiden met 50%, het versneld afbouwen van gevaarlijke bestrijdingsmiddelen (zoals neonicotinoïden) en het aanplanten van meer bomen in de EU.
- **Meer groen in de stad.** De ChristenUnie steunt maatregelen die lidstaten in staat stelt om, meer dan voorheen, in te zetten op de vergroening van stedelijke gebieden.
- **Bedreigde diersoorten.** Voor bedreigde soorten komt een gelijke bescherming binnen de gehele EU en wordt ingezet op ondersteuning van overwinteringsplekken. Ook komt er een einde aan de illegale jacht op trekvogels in landen als Malta, Italië en Frankrijk.
- **Ecocide.** De EU zet zich samen met de lidstaten in om ecocide in nationaal strafrecht op te nemen en ecocide (het ernstig beschadigen of vernietigen van een ecosysteem in zodanige mate dat het vreedzaam gebruik van dit gebied door de inwoners ernstig

verminderd is of zal worden] op internationaal niveau op te nemen in het internationaal strafrecht door het als vijfde pijler toe te voegen aan het Statuut van Rome.

- **Stop subsidies die biodiversiteit schaden.** Het DNSH-beginsel (in het Engels 'Do No Significant Harm') ziet erop toe dat investeringsprojecten of hervormingen geen aanzienlijke schade veroorzaken aan de Europese milieudoelstellingen, zoals het beschermen en herstellen van biodiversiteit en ecosystemen. Dit beginsel wordt het uitgangspunt bij financiering van projecten door de EU.

Schoon water en vitale bodem

Goed beheer van onze wateren en onze bodem is essentieel voor het welzijn van mens en natuur. Zonder water en een gezonde bodem kan de mens niet leven. De huidige toestand van de Europese wateren is over het algemeen slecht. De ChristenUnie vindt dat iedereen recht heeft op schoon (drink)water. De EU heeft hierin een belangrijke, internationale, voortrekkersrol. De kwaliteit van onze bodem gaat nog steeds achteruit. Een vitale bodem is nodig voor herstel van de biodiversiteit en voor zowel het voorkomen van als het omgaan met klimaatverandering.

- **Droogte.** Door droogte is jaarrond voldoende water in de grotere rivieren niet langer vanzelfsprekend en is er op andere momenten juist sprake van extreem veel water. Daarom is het belangrijk dat binnen stroomgebieden tussen verschillende EU-landen afspraken worden gemaakt over het vasthouden van water.
- **Kader Richtlijn Water (KRW).** De doelstelling van de Europese KRW is het bereiken en beschermen van een goede ecologische en chemische toestand van het oppervlaktewater en een goede chemische en kwantitatieve toestand van het grondwater. We spannen ons maximaal in deze doelen zo snel mogelijk te behalen.
- **Schoon drink- en oppervlaktewater.** De EU zet in op gezamenlijke ontwikkeling van normen voor en monitoring van stoffen in het water. Er komt een uitgebreide producentenverantwoordelijkheid, zodat de impact op het milieu in de prijs van producenten meegerekend wordt en zij meer verantwoordelijkheid nemen. Ook komen er strengere normen voor het zuiveren van stedelijk afvalwater en worden maatregelen genomen om verontreiniging als gevolg van hemelwater en overstorten te verminderen.
- **Bescherming bodem.** De ChristenUnie is voor de Europese plannen om de juridische bescherming van de bodem te vergroten met verplichte certificaten voor grondtransacties.

Toekomstbestendige landbouw en visserij

Boeren, tuinders en vissers leveren producten die we dagelijks op ons bord vinden. Vaak zijn het familiebedrijven die, met inzet van veel tijd en veelal tegen te lage prijzen, ons van voedsel voorzien en voor onze omgeving zorgen. Ze dragen bij aan ons prachtige Nederlandse landschap en geven als rentmeesters invulling aan Gods opdracht om de schepping te bewerken en te bewaren. De agrarische sector is een sector om trots op te zijn. En dat zijn wij ook. Tegelijkertijd stellen we vast dat door het landbouwbeleid van de afgelopen decennia het evenwicht tussen intensieve agrarische productie en de draagkracht van de bodem en de natuur is verstoord. Een teveel aan kunstmest en grotendeels geïmporteerd veevoer resulteert in een niet-grondgebonden landbouw en veehouderij, die in veel regio's op gespannen voet is komen te staan met het behoud van biodiversiteit en een gezonde bodemkwaliteit. De ChristenUnie vindt dat dit anders moet.

Met het Europese landbouwbeleid streven we naar een meer extensieve landbouwsector, met een kleinere veestapel en minder veevoer van ver. Zodat er sprake is van gezond voedsel voor iedereen, het milieu wordt beschermd en een goed verdienmodel voor de boer. Deze omschakeling vraagt nieuwe kennis, ervaring én doorzettingsvermogen. Juist Nederland kan met haar landbouwkennis en -expertise een belangrijke rol vervullen.

Voor een toekomstbestendige landbouw zal de 'van boer tot bord'-strategie onverkort uitgevoerd moet worden. Alleen op deze manier kan de milieu- en klimaatvoetafdruk van het EU- voedselsysteem verkleind worden. Met verduurzaming van de voedselketen wordt het voor de consument gemakkelijker gezonde en duurzame keuzes te maken en kan de landbouw voldoen aan het klimaatverdrag van Parijs, zoals afgesproken. Voedsel en veevoer dat van buiten de EU komt, wordt verder afgebouwd. De Europese interne markt rondom voedselproductie wordt versterkt en agrarische ondernemers worden beter beschermd.

Om te komen tot een toekomstbestendig voedselsysteem is het belangrijk dat de Europese Commissie binnen de EU-rekening houdt met de verschillen tussen lidstaten. Niet alle lidstaten in Europa zijn gelijk, terwijl ze vaak wel op dezelfde manier tegemoet getreden worden door de Europese Commissie. Brussel kan de stip op de horizon zetten, de boer of visser kan kiezen welke soort duurzame bedrijfsvoering daarbij past. De overheid kan helpen bij het zoeken van een passend verdienmodel. Als boeren en vissers maatregelen nemen op het gebied van klimaat, milieu of biodiversiteit en het heeft resultaat, dan wordt dat beloond.

Landbouw

- **Familiebedrijven.** De ChristenUnie kiest voor de menselijke maat in de landbouw, waarbij een boerengezin een fatsoenlijk inkomen uit de boerderij kan halen. Belangrijke uitgangspunten hierbij zijn een goede beloning voor maatschappelijke diensten en een sterkere positie in de keten zodat ook jonge boeren en familiebedrijven een goede toekomst tegemoet kunnen zien. Dit wordt de basis van het nieuwe Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB).
- **Groene prestaties belonen.** De eco-regelingen in het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid moeten bij voorkeur een vorm van prestatiebeloning zijn en daarom meer afhankelijk worden gemaakt van ingestelde duurzaamheidsindicatoren. Door gebruik te maken van duurzaamheidsindicatoren wordt het winstgevender voor boeren om voor duurzaam beleid te kiezen. Er komt een directere relatie tussen uitkering van directe inkomensondersteuning en de hogere eisen die de EU aan de landbouw stelt ten opzichte van landbouwimport van buiten de EU. Directe inkomensondersteuning wordt meer gericht op jonge boeren en relatief kleine en middelgrote grondgebonden bedrijven. Het overhevelen van GLB-budget naar de regelingen voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer wordt bevorderd. Hierin is maatwerk per lidstaat mogelijk.
- **Meer plantaardig voedsel.** Er is grote klimaatwinst te halen door verandering in consumptie. Daarom zet de EU meer in op plantaardig voedsel door maatregelen te nemen die duurzame en gezonde voedselconsumptie stimuleren.
- **Lokaal voedsel.** Op al het voedsel wordt duidelijk vermeld waar het vandaan komt, zodat de consument kan kiezen voor lokaal voedsel. Dit scheelt niet alleen transportkilometers maar steunt ook de lokale economie (zie ook Hoofdstuk *Economisch Europa*).
- **Voedselimport.** De EU maakt afspraken over Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO) binnen de Wereld HandelsOrganisatie. Het doel is dat ook voedsel en veevoer van buiten de EU dat naar de EU wordt geïmporteerd voldoet aan de eisen van dierenwelzijn, emissies, biodiversiteit, milieu-, voedselveiligheid en mensenrechten. In handelsakkoorden wordt geregeld dat veevoer dat geïmporteerd wordt aan de duurzame EU-standaarden voldoet (zie ook Hoofdstuk *Internationaal Europa*).
- **Een eerlijke prijs voor duurzaam geproduceerd voedsel.** Negatieve effecten van voedsel, zoals schade aan milieu en klimaat, moeten in de prijs van producten worden meegenomen. Zo ontstaat er ook een gelijk speelveld voor duurzaam geproduceerd voedsel. Een EU-breed duurzaamheidslabel kan helpen om duurzame landbouwproducten te stimuleren (zie ook Hoofdstuk *Economisch Europa*).
- **Aanpak knellende wet- en regelgeving.** In de Europese aanpak voor betere regelgeving komt meer aandacht voor regels die natuur-inclusieve en biologische landbouw

belemmeren. We pleiten voor meer nationale ruimte bij doelsturing. Uitgangspunt moet zijn dat de doelen helder en uniform zijn maar de wijze waarop de doelen kunnen worden gehaald mogen verschillen tussen boeren en lidstaten.

- **Bio-based.** Europese verordeningen worden zodanig uitgebreid of aangepast dat het interessant wordt voor landbouwers en bosbeheerders om meer koolstof op hun land en bossen op te slaan en gewassen te verbouwen die geschikt zijn voor de bio-based markt. De winst wordt eerlijk verdeeld tussen de gebruikers en de producent (de landbouwer en/of bosbeheerder).
- **Bestrijdingsmiddelen.** In een veerkrachtig agro-ecosysteem is minder bestrijding nodig. Daarom wordt maximaal ingezet op agro-ecologische werkwijzen, weerbare teelten, mechanische bestrijding en verspreiding van kennis hierover. Ook moet er meer werk worden gemaakt van het inzetten van natuurlijke predatoren van ziekten en plagen (IPM). Groene bestrijdingsmiddelen kunnen een oplossing zijn en worden daarom versneld toegelaten. Het gebruik en risico van pesticiden wordt afgebouwd conform de biodiversiteitsstrategie.

Pesticiden

Pesticiden worden zoveel mogelijk teruggedrongen. Bij toelating (of verlenging) van middelen wordt ook de optelsom van diverse bestrijdingsmiddelen en de risico's (zoals op de ziekte van Parkinson) meegewogen. Bij het terugdringen van pesticiden is er sprake van volledige transparantie van alle lidstaten over het gebruik van elke werkzame stof en komt er een duidelijke definitie en wettelijk kader dat ervoor zorgt dat pesticiden echt een 'laatste redmiddel' zijn. Er komen hogere heffingen op chemische bestrijdingsmiddelen dan op groene alternatieven. Bewezen schadelijke bestrijdingsmiddelen, waaronder de neonicotinoiden, worden versneld verboden. Om chemische gewasbeschermingsmiddelen in ons oppervlaktewater en grondwater te verminderen, worden verplichtende Europese afspraken gemaakt, zodat een gelijk speelveld ontstaat.

- **Mest.** De EU maakt het gebruik van RENURE mogelijk. De ChristenUnie zet in op bodemverbeteraars, schone compost, dierlijke mest, inclusief verwerkte mest en op zo min mogelijk kunstmest (die z.s.m. met groene waterstof wordt geproduceerd). Dit is goed voor lucht-, water- en bodemkwaliteit.
- **Dierenwelzijn.** Dieren hebben intrinsieke waarde en recht op een respectvolle behandeling. Dieren in een veehouderijsysteem moeten daarom met zorg behandeld worden en zoveel mogelijk diereigen gedrag kunnen vertonen. Dat gebeurt al op heel veel plekken. Dit betekent onder andere dat het vervoer van vlees in plaats van levende dieren wordt aangemoedigd en levend slachtvee niet langer dan vier uur mag worden vervoerd. De Europese dierenwelzijnseisen, zoals bijvoorbeeld het verbod op legbatterijen voor kippen, past de EU ook toe op geïmporteerd voedsel.
- **Veredeling en genetische modificatie.** Het veredelen van planten bestaat al van oudsher en Nederland is hier goed in. De ChristenUnie maakt zich er hard voor dat het kwekersrecht mogelijk blijft op EU-niveau en dat patenten op zaden worden gestopt. Uitbreiding hiervan is een zorgelijke ontwikkeling. Mede in het licht daarvan wordt genetische modificatie met grote terughoudendheid bekeken. Het uitgangspunt is dat technieken niet soorten-overschrijdend zijn. Regels rondom Genetisch Gemodificeerde Organismen (GMO) worden niet verder verruimd en er blijft een GMO-vrije keten. Experimenten met menselijke embryo's blijven wat de ChristenUnie betreft verboden.

Visserij

De visserij in Nederland kent een lange economische en culturele traditie. Helaas hebben vissers de afgelopen jaren mede door Europese ontwikkelingen veel tegenslag ondervonden, zoals het Europese verbod op de pulskorvisserij en de gevolgen van de Brexit voor de toegang tot visgronden. Om te waarborgen dat vissers ook in de toekomst kunnen blijven zorgen voor gezond voedsel wordt ingezet op een gezond marien milieu met gezonde visbestanden en een rijke biodiversiteit. In combinatie met ruimte voor innovatie kan dit zorgen voor een goede toekomst voor visserijgemeenschappen in de EU. Daarvoor is het nodig dat Europese landen samen optrekken in een gemeenschappelijk visserijbeleid.

- **Beschermde mariene gebieden.** De ChristenUnie vindt het belangrijk dat lidstaten, conform de verdragsafspraken en biodiversiteitsstrategie, effectieve maatregelen nemen voor bescherming van mariene gebieden, zodat visbestanden gezond blijven en ruimte blijft voor duurzame visserij. Hier worden niet-vrijblijvende afspraken over gemaakt met een concreet tijdschema.
- **Pulskorvisserij.** De ChristenUnie blijft zich inzetten voor een toekomst voor de pulskorvisserij als duurzamer alternatief voor de boomkor met wekkerkettingen.
- **Europees viskeurmerk** 90% van de vis uit de Noordzee wordt verscheept naar andere delen van de wereld, terwijl Nederlanders veel vis eten uit andere delen van de wereld. Er komt een Europees viskeurmerk dat consumptie van duurzame, lokale (bijvangst) visproducten uit eigen wateren stimuleert. Vis die van buiten de EU op de Europese markt komt moet aan dezelfde duurzaamheids-, milieu- en dierenwelzijnseisen voldoen als EU-vis.
- **Afval uit zee.** Vissers worden gestimuleerd, geholpen en betaald om zwerfvuil dat in hun netten belandt mee te nemen naar land.
- **Aanlandplicht.** De aanlandplicht moet zo worden aangepast dat deze flexibel wordt ingezet en zodoende daadwerkelijk bijdraagt aan een gezonde zee. Soorten met een grote overlevingskans mogen worden teruggeplaatst. Toezicht hierop via camera's aan boord kan alleen op vrijwillige basis.
- **Visserij bij bouwen op zee.** In het ruimtegebruik van de Noordzee worden de belangen van vissers altijd meegewogen, waarbij meervoudig ruimtegebruik het uitgangspunt is.
- **Duurzame visserijvloot.** Er wordt versneld ingezet op een CO₂-neutrale en circulaire Europese visserijvloot. Dit betekent dat met financiële hulp vanuit EU-fondsen schepen worden aangepast en omgebouwd naar bijvoorbeeld waterstof of andere CO₂-vrije brandstoffen. Subsidiemogelijkheden die beschikbaar gesteld worden voor het verbeteren van de energie-efficiëntie van schepen of voor het moderniseren of vervangen van motoren komen ook beschikbaar voor alle schepen, ook wanneer ze langer zijn dan 24 meter.

Groene mobiliteit

Een klimaatneutraal Europa betekent ook klimaatneutrale mobiliteit. Voor elke reisafstand wordt het duurzaamste alternatief ook het aantrekkelijkst. Voor langere afstanden betekent dit goed openbaar vervoer en vrachtvervoer dat zoveel mogelijk over water of spoor plaatsvindt. Het uitgangspunt is dat duurzaam reizen binnen de EU geen praktische belemmeringen meer mag hebben.

Spoor

- **Europees railnetwerk.** Om te zorgen dat de trein hét alternatief wordt voor het vliegtuig voor reizen tot 1000 kilometer binnen Europa willen we investeren in een Europees railnetwerk waarbij de nationale netwerken beter op elkaar aansluiten. Hiervoor is het nodig dat Europese fondsen (zoals het TEN-T programma) gebruikt en uitgebreid worden voor het realiseren van nieuwe en verbeteren van bestaande grensoverschrijdende

treinverbindingen, realisatie van het spoorbeveiligingssysteem ERTMS in heel Europa en versnelling op grensoverschrijdende corridors.

- **Meer en betere verbindingen.** De verbindingen Groningen-Bremen-Hamburg, Eindhoven-Düsseldorf, Heerlen-Aken en Roosendaal-Antwerpen worden versneld. Daarnaast komt er een intercitytraject Antwerpen-Breda-Eindhoven-Düsseldorf. Ook wordt Nederland weer aangesloten op het Europese nachttreinennetwerk, zowel in oostelijke als zuidelijke richting.
- **Binnenlandse spoornetwerken.** Het is belangrijk dat er extra capaciteit komt op het Nederlandse spoor. Daarvoor moeten bestaande sporen worden verdubbeld, zodat er ruimte komt voor meer en snellere internationale hogesnelheidstreinen richting Hamburg, Berlijn, Frankfurt, München, Londen en Parijs. We stimuleren dit door binnen Europa de gebruikersvergoeding voor het spoor te verlagen. De ChristenUnie maakt zich er hard voor dat de, door de transportcommissie beschikbaar gestelde financiële middelen ook daadwerkelijk richting Nederland komen. Dit betreft de Lelylijn (Amsterdam- Groningen) bij voorkeur gekoppeld aan de Wunderline (Groningen-Bremen), Eindhoven- Aken, Emmen-Rheine en Zwolle- Enschede- Münster.
- **Snelheid.** De snelheid op internationale corridors gaat, waar mogelijk, omhoog naar 200 tot 250 km/uur en op drukke trajecten komen inhaalsporen. Hierdoor kan ook het binnenlandse spoorvervoer groeien.
- **Europese spoortickets.** Reizigers moeten voor elke bestemming in Europa snel de goedkoopste tickets kunnen vinden bij één loket. Ook krijgen spoorvervoerders een vervoerplicht, zodat reizigers bij een uitgevallen trein of een gemiste aansluiting gemakkelijk en zonder bijbetaling een volgende trein kunnen nemen. De grenstoelage vervalt en binnen Europa wordt de BTW op treintickets 0%. Via wetgeving wordt dit mogelijk gemaakt.

Luchtvaart

- **Stimuleren van duurzame alternatieven.** Er moet fors worden geïnvesteerd in milieuvriendelijke alternatieven voor vliegvluchten, met name in het internationale treinverkeer. Er moet op Europees niveau meer samengewerkt worden om het treinnetwerk zo in te richten dat de trein een goed alternatief voor het vliegtuig wordt voor reizen tot 1000 kilometer.
- **Belasting op vliegen.** ChristenUnie wil dat de lidstaten Europese afspraken maken over BTW op vliegtickets (en mogelijk aanvullende heffingen) en accijns op kerosine. Ook moet worden ingezet op Europese afspraken over andere heffingen op uitstoot van CO₂, NO_x en andere milieubelastende stoffen. De heffing daarvan is en blijft primair de verantwoordelijkheid van lidstaten.
- **Verminderen van CO₂ uitstoot van vliegen.** Bijmengverplichting voor synthetische kerosine en het verminderen van de CO₂-emissierechten voor vliegverkeer.
- **Vluchtenplafonds.** Via vluchtenplafonds op alle Europese luchthavens wordt voorkomen dat de luchtvaart binnen de EU uitbreidt en wordt de bestaande capaciteit gebruikt voor langere, internationale vluchten.
- **Terugdringen privévluchten.** Privévluchten vervuilen gemiddeld tien keer meer dan commerciële vluchten, terwijl het vaak om korte vluchten gaat, die prima met de trein zijn te maken. Daarom worden privévluchten sterk ontmoedigd door privévluchtelingen te laten vallen onder de Europese emissiehandel en extra accijns op kerosine.
- **Duurzame brandstoffen.** De ChristenUnie staat positief tegenover bijmenging van duurzamere luchtvaartbrandstoffen, maar een duurzame commerciële luchtvaart van enige serieuze omvang ligt nog ver in de toekomst. Daarom zullen we de komende jaren in moeten zetten op afname van het aantal vliegbewegingen en wordt geïnvesteerd in innovaties die kunnen bijdragen aan verdere verduurzaming, zoals de duurzame productie van synthetische brandstoffen en substantiële verbetering van de energiedichtheid van batterijen.

- **Vluchtverbod.** Op dit moment vinden nog tal van vluchten plaats op korte afstand, zoals tussen Amsterdam en Brussel of Frankfurt. Lidstaten kunnen korte internationale vluchten (tot 1000 km) binnen de EU niet verbieden. Dit moet mogelijk worden.
- **Stimuleren verduurzaming en innovatie.** De EU ondersteunt onderzoek naar verduurzaming van de luchtvaart, in het bijzonder op lange afstanden, omdat daar geen alternatieven voor handen zijn.

Wegvervoer

- **Duurzaam wegvervoer.** Vanaf 2035 worden er geen nieuwe benzine- of dieselauto's meer verkocht. Omdat niet iedereen nu direct een nieuwe auto kan kopen en het duurzaam is om lang met je spullen te doen, is het belangrijk dat mensen geholpen worden om duurzamer te gaan rijden op weg naar volledig emissievrij in 2035. Daarom worden (bio)brandstoffen gemakkelijk beschikbaar en betaalbaar gemaakt en wordt het goedkoper om bestaande auto's om te bouwen tot een duurzaam vervoermiddel.
- **Laadpalen.** Laadpalen binnen de EU moeten makkelijk toegankelijk zijn. Met één betaalinfrastuctuur in de EU kunnen inwoners overal laden en betalen met dezelfde laadpas.
- **Zero-emissie vrachtvervoer over de weg.** We stimuleren de productie van groene waterstof (eventueel gekoppeld aan wind op zee) met het oog op vrachtvervoer, inclusief zwaar wegtransport. Op Europees niveau worden afspraken gemaakt over de aanleg van 'heavy duty' waterstoftankstations langs snelwegen. Deze afspraken worden onderdeel van een brede transitie-agenda naar zero-emissie goederentransport, waarin ook elektrisch goederentransport aandacht krijgt.

Scheepvaart

- **Klimaat-neutrale schepen en havens.** We investeren in versnelde ontwikkeling en bouw van klimaat-neutrale en emissievrije zeeschepen en Europese havens. De EU ziet er actief op toe dat de illegale sloop van oude Europese zeeschepen aan de kusten van Bangladesh en India, wat zeer milieuverontreinigend en levensgevaarlijk is, stopt. Het is goed dat scheepvaart gaat vallen onder het emissiehandelssysteem. De Europese Commissie ziet streng toe op het voorkomen van ontwijkgedrag en treft, waar nodig, extra maatregelen.
- **Milieurampen voorkomen.** De ChristenUnie zet zich in voor maatregelen op Europees niveau die ervoor zorgen dat het risico op scheepvaartincidenten vermindert, zodat het risico op milieurampen verkleind wordt door heldere afspraken over maximale afmetingen van een schip en te maken en over de vaarroutes, waarbij de ondiepere routes vermeden worden. Bovendien komt er meer aandacht voor en controle op de lading van de schepen. De EU gaat streng toezien op illegale olielozingen op zee en verbiedt het lozen van verontreinigd water in zee. Tegen het ontgassen van binnenvaartschepen wordt streng opgetreden, het toezicht wordt geharmoniseerd.

Economisch Europa

De ambities van de ChristenUnie voor een rechtvaardig en veilig Europa gaan gepaard met een duidelijke visie op een welvarend, circulair en financieel gezond Europa met een stabiele en sterke positie in de mondiale economie. Er liggen grote uitdagingen voor ons: de Europese bevolking vergrijsst, het continent is voor energie, grondstoffen en producten afhankelijk van andere economische grootmachten. Daarnaast brengen veranderende klimaatomstandigheden en verslechterde politieke omstandigheden veel nieuwkomers naar Europa. En dit alles vindt plaats binnen een kantelende wereldorde.

De Europese Unie als economische eenheid is onmiskenbaar nodig voor een goede Nederlandse economie en bedrijvigheid, en voor een rechtvaardige en duurzame ontwikkeling van de economie. Het is goed om te beseffen dat de maatschappelijke transitie daarin mede zullen worden vormgegeven door het bedrijfsleven. De ChristenUnie is ervan overtuigd dat Nederland, met zijn lange traditie van innovatieve familiebedrijven en Rijnlandse economie, een gidsrol kan vervullen in een economie van wederkerigheid. Te lang heeft het kortetermijnbelang van de aandeelhouder centraal gestaan. De ChristenUnie streeft een relationele economie na, waarbij mensen, gemeenschappen en natuurlijk kapitaal zichtbaar meetellen. Het vaststellen van wat vooruitgang of groei is, gebeurt dan in de context van welvaart in brede zin. Hiervoor zijn inmiddels vele indicatoren beschikbaar.

In de vorige eeuw schreef professor Bob Goudzwaard over de *economie van het genoeg*, gesteund door het rapport van de Club van Rome. Door klimaat- en milieuproblemen kunnen we niet op de huidige weg doorgaan. Economische groei gaat in dit systeem ten koste van de natuur, van werknemers en gemeenschappen en zorgt voor een snel oplopende wereldtemperatuur, met als gevolg steeds meer extreme ontwikkelingen (overstromingen, orkanen, woestijnvorming) en verlies van ecosystemen.

Europa kan het startpunt zijn van een toekomstbestendig economisch model, dat recht doet aan huidige en aan toekomstige generaties. Als we verstandig investeren, zal dit leiden tot innovatie en een voorsprongspositie van het Europese bedrijfsleven. De export van kennis en duurzame producten kan zo een verdienmodel voor de toekomst worden. Mede dankzij diverse crises in de afgelopen decennia is de controle op de financiële goederen- en dienstenmarkten verbeterd, maar vaak niet in het belang van kleinere ondernemingen, de natuur en de burger. Europa stelt nu de standaard: dat biedt ruimte voor een serieuze omslag van de economie naar circulariteit, respect voor biodiversiteit en bestrijding van uitbuiting van natuur en mensen – van de schepping.

Die omslag moet gebeuren in de handelsrelaties van de EU. Het diversifiëren van handelsstromen, het verkleinen van de afhankelijkheid van landen als China en toegang tot kritieke grondstoffen zijn de aandachtspunten voor de EU-handelsagenda. Als de EU sterk staat als wereldwijde speler, kunnen we de belangen van Nederland en andere EU-landen beter dienen en zijn we weerbaar in een onderling verbonden wereld.

In deze verschuivingen zijn hoogwaardige kennis en innovatie meer dan ooit nodig. Voor onze welvaart moeten we niet meer afhankelijk zijn van grondstoffen- en energiegebruik. Nederland als vooraanstaand kennisland, zowel wetenschappelijk als technologisch, heeft veel te geven – en ook veel te winnen bij een rechtvaardige en duurzame economische ontwikkeling in heel Europa.

Circulaire en een zelfvoorzienende Europese economie

Ruimte en grondstoffen zijn eindig en raken ooit op. Een volledige circulaire economie die grondstoffen hergebruikt, is in de toekomst onontkoombaar en noodzakelijk om milieu- en

klimaatproblemen niet te verergeren. De ChristenUnie wil daarom dat de economie circulair wordt. De beschikbaarheid van grondstoffen, vooral voor duurzame energieopwekking, moet een belangrijk onderdeel zijn van de Europese geopolitiek. We moeten beter nadenken over hoe we van afval weer grondstoffen maken. Eerlijk beprijzen, waarbij de vervuiler betaalt, hoort daarbij. Regelgeving moet uniform en eenvoudig zijn. We verwachten van de industrie een stevige bijdrage in de transitie, die niet per definitie wordt doorberekend aan de burgers.

Het uitgangspunt is: de vervuiler betaalt. Bedrijven kunnen geen winst maken ten koste van de natuur. Vervuilend gedrag wordt ontmoedigd, niet alleen voor bedrijven binnen de Unie, maar ook voor bedrijven die toegang tot de Europese markt willen krijgen, zodat een eerlijk speelveld wordt gecreëerd. 'Carbon leakage' (het effect dat in het ene land een toename is van uitstoot van broeikasgassen als gevolg van emissiereductie in een ander land met strenger klimaatbeleid) moet worden voorkomen (zie ook Hoofdstuk *Groen Europa*).

- **Circulair ondernemen.** Om materiaalschaarste tegen te gaan wil de ChristenUnie dat Europa wereldwijd voortrekker wordt van circulair ondernemen. De afvalstoffenregelgeving wordt hierop aangepast door deze beter te synchroniseren met de regelgeving op het gebied van grondstoffen. De ChristenUnie wil ondernemers stimuleren om minder materiaal te gebruiken en minder afval en uitstoot te produceren, met oog op de hele levenscyclus en zo ingericht dat het niet leidt tot weglek over de grens. Door te normeren en te beprijzen wil de ChristenUnie komen tot eerlijke ketenprijzen inclusief gecertificeerde verwijdering en recycling. Dit alles moet zo worden vormgegeven dat een eerlijk speelveld tussen de EU-landen ontstaat en dat ook het midden- en kleinbedrijf (MKB) eenvoudig kan aanhaken zonder zware administratieve verplichtingen.
- **Voedselketen.** De ChristenUnie pleit voor een Europese voedselagenda, waarbij we voedsel produceren binnen de EU in gebieden die daar het beste voor geschikt zijn. Op die manier produceren we in Europa voldoende en gezond voedsel om de interne markt te voorzien zonder exportwaarde te hoeven opgeven. Voedselverspilling moet aangepakt worden door aan lang houdbare producten geen houdbaarheidsdatum te koppelen.
- **Kritieke grondstoffen.** Grondstoffen die belangrijk zijn voor de energietransitie worden gewonnen op de meest efficiënte locatie met de meest milieu- en omgevingsvriendelijke techniek, zo mogelijk binnen de EU of in bevriende landen met een stabiele democratische rechtsstaat. Daarbij is diversificatie belangrijk zodat een te sterke afhankelijkheid van één land wordt voorkomen. Voor schaarse (of kunstmatig schaars gehouden) materialen moet volop worden ingezet op onderzoek naar alternatieve grondstoffen die ruim voorhanden zijn. In het buitenlandbeleid (mensenrechten) moet meer aandacht zijn voor de omstandigheden waaronder veel kritieke grondstoffen nu worden gedolven.
- **Een einde aan wegwerpplastic.** Het aantal verpakkingen kan drastisch omlaag, daarmee wordt veel milieuschade voorkomen. Alles wat je niet gebruikt hoeft ook niet geproduceerd te worden. De ChristenUnie wil een verbod op wegwerpplastic en een vereenvoudiging van verpakkingsmaterialen voor goede recycling. Veel verpakkingen zijn te geavanceerd waardoor hoogwaardige recycling vaak niet mogelijk blijkt.
- **Belasting op afvalgebruik.** De huidige nationale bijdrage die de EU heft op niet-gerecycled plastic afval moet worden uitgebreid met een milieudrukbelasting waarin ook niet-duurzaam gebruik van ander afval wordt meegenomen. De opbrengst van dit eigen middel kan afgetrokken worden van de 'gewone' afdracht aan de EU, zodat de EU-begroting niet noodzakelijkerwijs toeneemt in omvang.
- **Recht op reparatie.** Bedrijven moeten verplicht worden kwalitatief goede producten te maken en geen slechte producten waarbij de consument de dupe is. Het recht op reparatie van producten en recht op informatie hierover moet actief worden gecommuniceerd. Op bepaalde producten moet een langere garantie gegeven worden met een verwachte levensduur van een minimum aantal jaar. Als bedrijven opzettelijk

slechte producten maken, moet dat strafbaar worden. De EU moet hergebruik stimuleren, ook door reparatie en nieuwe technieken. Dit geldt niet alleen voor huis-, tuin- en keukenproducten maar ook voor het gebruik van zeldzame grondstoffen voor de productie van zonnepanelen, accu's en andere duurzame technologieën.

Recht op reparatie

Het recht op reparatie houdt in dat consumenten het recht hebben om (elektronische) apparaten te laten repareren in plaats van weg te gooien. Uitgangspunt hierbij is **consuminderen**. Het is een van de mogelijkheden om het huidige lineaire productiesysteem om te vormen naar een meer circulair systeem. Met een langere levensduur van apparaten zijn minder grondstoffen nodig en wordt minder afval geproduceerd.

- **Bio-based productie.** Een goede manier om klimaatneutraal te worden, is om op de Europese markt meer materiaal met een biologische oorsprong te gebruiken, die binnen de gebruiksduur opnieuw moet kunnen groeien. Natuurlijk materiaal uit geologische afzettingen of fossiele grondstoffen vallen er dus niet onder. Biomassa is overigens nog niet automatisch ook duurzaam. Daarom moet er een Europese taxonomie komen van wat als (duurzaam) bio-based mag tellen en wat niet.

Interne markt, regelgeving en aanbesteden

De interne markt is van groot belang voor Europa in het algemeen en voor Nederland in het bijzonder. Ongeveer driekwart van onze export gaat naar EU-lidstaten. Een goed functionerende interne markt bevordert welvaart, samenwerking en stabiliteit. Een eerlijke en vrij toegankelijke Europese interne markt moet betrouwbaar zijn voor Nederlandse consumenten en bedrijven. Een stabiele rechtsstaat en onafhankelijke rechtspraak zijn daarbij van groot belang. De ChristenUnie wil een stabiel en consistent fiscaal beleid dat een gelijk speelveld creëert, zodat bedrijven binnen de EU eerlijk kunnen concurreren. Goede regelgeving is belangrijk voor een rechtvaardige economie, maar ook voor het maken van scherpe keuzes op belangrijke onderwerpen zoals klimaat en mensenrechten.

Openbare aanbestedingen zijn regelmatig ondoelmatig en leiden tot onnodige administratieve lasten. De ChristenUnie wil alternatieve manieren van inkoopbeleid, waarin de menselijke maat leidend is, Europese of lokale initiatieven meer ruimte krijgen en daadwerkelijke concurrentie op product- of dienstniveau wordt gestimuleerd.

- **Uitzonderingen op aanbestedingsregels.** De Europese droom van een interne markt waar iedereen mee moet kunnen dingen naar een opdracht is op onderdelen doorgeslagen en staat maatwerk voor burgers in de weg. Lidstaten moeten de vrijheid hebben om nutsvoorzieningen met groot publiek belang, zoals de publieke digitale infrastructuur, de gezondheidszorg, welzijnswerk, de jeugdzorg maar ook bijvoorbeeld het openbaar vervoer en het onderwijs uit te sluiten van de Europese aanbestedingsregels. Zolang dit niet het geval is moeten in ieder geval de aanbestedingsdrempels voor het sociaal domein omhoog, zodat lokale overheden minder snel worden gedwongen Europees aan te besteden. Dit geldt ook voor intergemeentelijke samenwerking om diensten toegankelijk te houden op het platteland. Daarmee blijft lokaal maatwerk mogelijk.
- **Speelruimte voor lokale overheden.** Voor de ChristenUnie gaat maatschappelijk welzijn en leefbaarheid boven de onbelemmerde vestiging van dienstverleners onder de Dienstenrichtlijn. Deze zogeheten 'Bolkestein richtlijn' verplicht EU-lidstaten tot het vrijgeven van hun dienstenmarkt, wat er bijvoorbeeld voor zorgt dat vergunningen voor marktstandplaatsen niet zonder meer kunnen worden verlengd. Het lokale bestuur krijgt de mogelijkheid om economische activiteiten te reguleren, wanneer dit de leefbaarheid van woonwijken en de diversiteit van winkelstraten ten goede komt. Het is belangrijk dat

lokale overheden kunnen investeren in een aantrekkelijk vestigings- en innovatieklimaat zonder hinder van doorgesloten staatssteunregels. Lokale activiteiten concurreren meestal niet op de interne markt. De Europese wetgeving dient daarom eenvoudiger, doeltreffender en proportioneel te worden.

- **Hogere aanbestedingsgrens.** De aanbestedingsgrens voor Europese aanbestedingen moet omhoog en moet in alle Europese landen tenminste op een Europese drempelwaarde gezet worden, om zo lokale en regionale ondernemers in het MKB meer kans te geven op gunning. Dit is ook in het belang van het halen van de klimaatdoelstellingen: meer kans op werk in de regio leidt tot minder verplaatsingen van mensen en materieel. Daarnaast worden administratieve lasten verlaagd.
- **Bestrijden van belastingontwijking.** Internationale afspraken over de minimale belasting die bedrijven moeten betalen zijn nodig om belastingontwijking en een race naar de bodem te voorkomen. De EU heeft een rol in de handhaving van dergelijke afspraken.
- **Eerlijke mededinging.** In handelsketens dient de verdeling van de winsten over de partijen eerlijk te zijn. Eventuele machtsconcentraties bij één of enkele partij(en) zal actief worden tegengegaan door nationale en Europese kartelautoriteiten.
- **Minder bureaucratie.** Daar waar regeldruk bedrijven belemmert, nationaal, maar ook als ze buiten de landsgrenzen zakendoen, pleit de ChristenUnie voor verdere vereenvoudiging van Europese regelgeving, vermindering van administratieve lasten en 'naleevingskosten' voor het bedrijfsleven.
- **Werkbare duurzaamheidsrapportages.** De ChristenUnie pleit voor eenvoud en een uitvoerbaar speelveld voor de nieuwe duurzaamheidsrapportages (CSRD) op grond van de wetgeving die de komende jaren uitgerold gaat worden. Bedrijven die hieraan meedoen, krijgen een plus bij opdrachten voor overheidsorganen en grote ondernemingen in de keten.
- **Aandacht voor familiebedrijven.** Bij het opstellen en evalueren van beleid moet specifiek gekeken worden naar de gevolgen van dat beleid voor kleine bedrijven en voor familiebedrijven die vaak al waarden-gedreven en mensgericht opereren en een stabiele factor zijn voor de lokale en regionale economie en werkgelegenheid. De ChristenUnie hecht er aan dat deze familiebedrijven volop kansen krijgen om zich verder te ontwikkelen en niet achtergesteld worden ten opzichte van beursgenoteerde ondernemingen. In dat verband achten we het belangrijk dat de lidstaten zorgdragen voor een soepele overdracht van de ondernemingen aan de volgende generaties en dat de overheid voorkomt dat er barrières worden opgeworpen, bijvoorbeeld op fiscaal gebied die de overdracht bemoeilijken.
- **Investeringsklimaat.** Het moet voor het MKB en startups veel gemakkelijker worden om toegang te krijgen tot Europese innovatiefondsen. Ook de regels om te investeren en te beleggen in de EU-landen verschillen nog veel van elkaar. Het ontbreken van een Europese kapitaalmarktunie heeft een remmende werking op startups en innovatie in het algemeen.

Harmonisatie

De interne markt moet werken voor iedereen. Een goed werkende interne markt is het belangrijkste middel van de EU om welvaart en banen te creëren. Europese maatregelen en adequate handhaving moeten concurrentie garanderen op innovatie en kwaliteit en niet op arbeidsvoorwaarden- en omstandigheden of het beschermingsniveau van werknemers. Een sterke en een eerlijke interne markt gaan dan ook hand in hand. Dit draagt bij aan opwaartse sociaaleconomische convergentie en een gelijk speelveld.

- **Technische harmonisatie.** De ChristenUnie is voorstander van meer harmonisatie wanneer dit bijdraagt aan een rechtvaardiger functioneren van de interne markt. Harmonisatie van technische voorschriften en handhaving daarvan zijn nodig om misbruik door marktafscherming te voorkomen.

- **Good governance.** Ook grote investeringsmaatschappen horen zich fatsoenlijk te gedragen. Europese en landelijke principes van 'good governance' moeten beschermd worden. Bedrijven gaan rapporteren over hun winsten per land en de mogelijkheden om winst vooruit te schuiven worden beperkt.
- **Interoperabiliteit.** De ChristenUnie zet in op interoperabiliteit door (open) standaarden. Dit zorgt voor efficiëntere processen. Doordat producten of diensten uitwisselbaar worden, draagt standaardisatie bij aan de ontwikkeling van een concurrerende markt en voorkomt het te veel afhankelijk zijn van één leverancier ('vendor lock-in').
- **Vuurwerkregels.** Om een einde te maken aan de handel in zwaar vuurwerk komen er strengere en uniforme regels voor vuurwerkproductie die in de gehele EU gelden. Deze regels gelden ook voor import van buiten de EU.

Innovatie

De ChristenUnie bepleit dat er in Europees verband wordt ingezet op innovatie- en industriebeleid waarbij de Lissabondoelstelling – 3% van het BBP naar innovatie – intact blijft. Dit is belangrijk om ook in de toekomst te kunnen blijven concurreren met de Verenigde Staten en Azië. Speciale aandacht is nodig voor sectoren die cruciaal zijn voor een duurzame economie en die nodig zijn om Europa strategisch onafhankelijker te maken. Hiervoor is het nodig dat Europa hightech producten (en bijbehorende diensten) kan leveren die wereldwijd toonaangevend zijn.

- **Kennis en kunde.** Om ons continent concurrerend te houden moet Europa inzetten op het opleiden van veel meer technici op alle niveaus (zie ook Hoofdstuk *Sociaal Europa*). Europese afstemming op het gebied van kennisveiligheid is nodig in samenspraak met kennisinstellingen en bedrijven.
- **Innovatie in de landbouw.** Een sterke en innovatieve agrarische sector, die als blauwdruk voor andere landen binnen en buiten de EU kan dienen, draagt ook bij aan een duurzame toekomst.
- **Digitaal onderwijs en onderzoek.** Europa zet in op investeringen in een EU-brede publieke state-of-the-art digitale infrastructuur voor onderwijs en onderzoek voor Europese en internationale samenwerking. Dit kan het beste via de bestaande Europese organisaties waarin de nationale organisaties samenwerken.
- **Alternatieven digitale infrastructuren.** De ChristenUnie vindt het belangrijk dat vanuit Europa ook zelf geïnvesteerd wordt in Europese alternatieven voor deze digitale infrastructuren, opdat we niet volledig afhankelijk zijn van anderen. We zetten in op een investeringsklimaat, waarin dit soort initiatieven gestimuleerd worden.

Strategische autonomie

Europa moet minder afhankelijk worden van autocratische en autoritaire regimes waar het gaat om energie, grondstoffen en essentiële producten. Daarvoor is het nodig dat Europa inzet op economische kracht en technologische innovatie. Europa streeft naar zogeheten open strategische autonomie, gebruikmakend van de voordelen van samenwerking en partnerschappen om gezamenlijke strategische doelen te bereiken. Diplomatie, sancties en een sterk samenhangend handelsbeleid vormen de belangrijkste instrumenten die de EU kan inzetten.

Transport en groene mobiliteit

Een sterke, veilige en groene Europese transportsector is belangrijk voor Nederland en voor de Europese interne markt. De maatregelen die de ChristenUnie voorstelt dragen bij aan een betere, eerlijkere, veiligere en duurzame transportsector (zie ook Hoofdstuk *Groen Europa*).

Economische en monetaire unie

De economische en monetaire unie (EMU) is een feit en brengt ons veel welvaart. Een gezamenlijke munt werkt echter pas goed wanneer economieën naar elkaar toe groeien. Dat was het vooruitzicht toen de euro werd ingevoerd. Voor de toekomst van de euro is het belangrijk dat er verstandig en solidair financieel beleid wordt gevoerd, dat afspraken worden nagekomen, dat inkomsten en uitgaven zorgvuldig worden gewogen, en onhoudbare schulden worden afgebouwd. Voor een beter functioneren van de EMU zijn de volgende punten van belang:

- **Toetreding- en uittredingstrategie.** Voor de stabiliteit van de euro is het belangrijk om voor de Eurozone niet alleen een helder draaiboek voor toetreding maar ook voor uittreding te ontwerpen met heldere criteria en strategie.
- **Goede handhaving begrotingsregels.** De euro kent een aantal fundamentele gebreken die aan het licht komen in de verschillen in verdienvermogen en concurrentiepositie van de eurolanden. Het stabiliteits- en groeipact moet zodanig worden vorm gegeven dat de afspraken niet alleen helder en doordacht zijn maar ook gehandhaafd worden. Niet-naviging wordt gesanctioneerd. Handhaving door de Commissie moet niet gaan over details. Handhavingsmaatregelen en boetes moeten zo worden ingericht dat zij fungeren als waarschuwingssignalen voor de obligatiemarkten en niet tot hogere financieringskosten voor de overheid.
- **Geen Eurobonds.** De ChristenUnie is geen voorstander van het binnen de EU gezamenlijk aangaan van schulden. De ChristenUnie vindt dat gezamenlijke Europese uitgaven primair moeten worden gefinancierd uit de bijdragen van de lidstaten. Als er toch wordt gekozen voor het gezamenlijk aangaan van schulden dan moet dat duidelijk afgebakend zijn in tijd en omvang en gebonden zijn aan een specifiek beleidsdoel of noodgeval.
- **Verkleinen betalingsrisico's.** Op dit moment lopen individuele landen risico via het betalingssysteem dat gebruikt wordt voor de verwerking van grote grensoverschrijdende betalingen tussen centrale en commerciële banken (Target-2). Er komen maatregelen om deze risico's te verkleinen, zoals een periodieke afrekening of het instellen van plafonds.
- **Mandaat Europese Centrale Bank.** De ECB moet zich binnen haar mandaat richten op haar kerntaak prijsstabiliteit. Ruimere taken moeten onder democratische controle van het Europees parlement staan. Dit betekent echter ook dat de lidstaten hun verantwoordelijkheid moeten nemen met prudent fiscaal beleid. Een duidelijke scheidslijn tussen het mandaat van de ECB en het economisch beleid van de Commissie is nodig. Op die manier gaan de monetaire en economische unie goed samenwerken.
- **European Monetary Fund.** Monitoring van het beleid, de scheidslijnen en de maatregelen kan plaatsvinden door een nieuw European Monetary Fund (EMF) dat door de lidstaten wordt gecontroleerd en dat zich richt op de naleving van begrotingsbeleid, fiscaal beleid en monitoring van fondsen. Tegelijk moet ervoor worden gewaakt dat er niet een wildgroei aan instituties ontstaat.
- **Europees Stabiliteitsmechanisme.** De voorwaarden voor deelname aan het Europees noodfonds voor lidstaten (het ESM) worden niet verruimd. Er moet worden gekeken hoe de verschillende fondsen die de laatste jaren zijn ontstaan, kunnen worden gecombineerd en versimpeld zodat het begrijpelijker wordt voor de burger en er meer democratische controle door het Europees Parlement kan plaatsvinden.
- **Digitale euro.** Contant geld moet blijven bestaan. Daarnaast is de ChristenUnie geen voorstander van de digitale euro omdat het nut en de noodzaak voor de burger

voorsnog niet duidelijk zijn. Mocht de digitale euro er toch komen dan moet deze de internationale rol van de euro versterken en moeten de hoogst mogelijke eisen aan privacy worden gesteld. Wij toetsen ieder voorstel op dit gebied aan de principes van self-sovereign identity.

Digitale euro

De digitale euro is een door de overheid uitgegeven digitale versie van de euro. Dat is niet hetzelfde als digitaal betalen, wat wordt aangeboden door bedrijven zoals banken, creditcard maatschappijen en fintech bedrijven. Deze bedrijven maken gebruik van de bestaande euro voor transacties. Het belangrijkste verschil ligt dus in wie de digitale euro uitgeeft en reguleert.

Banken

Een goed functionerend bankwezen is essentieel voor een goed draaiende economie. Banken moeten prudent omgaan met het geld van burgers en bedrijven. Er is een start gemaakt met een Europese bankenunie, maar deze is nog niet af. De gedachte achter een bankenunie is dat de bankensector stabiel, veiliger en betrouwbaarder wordt wanneer bankregels van de EU in alle lidstaten hetzelfde worden toegepast.

- **Gemeenschappelijke toezicht en afwikkeling.** Het is belangrijk om toe te werken naar gemeenschappelijke regels en toezicht en een gemeenschappelijk afwikkelingsmechanisme, zodat falende banken op een ordelijke manier worden afgewikkeld met zo weinig mogelijk kosten voor de belastingbetaler en de reële economie. Ook moet er een gemeenschappelijke aanpak komen van de risico's van staatsobligaties op bankbalansen.
- **Kapitaalmarktenunie.** De ChristenUnie steunt het Europese plan voor de kapitaalmarktenunie. Hiermee krijgen ondernemingen meer financieringsopties. Ook zullen banken naar verwachting een minder centrale of bepalende rol binnen het financiële systeem hoeven te vervullen, waarmee concentratierisico's bij banken worden verminderd en het financiële stelsel robuuster wordt.
- **Kapitaalvereisten overheden.** Voor lagere overheden kunnen lagere kapitaalvereisten gelden dan voor leningen aan bedrijven aangezien de kans op een faillissement veel kleiner is.
- **ESG voorwaarden bij gedwongen verkoop.** Het voorstel voor de EU Richtlijn inzake insolventie leidt ertoe dat wanneer een bedrijf niet meer aan zijn financiële verplichtingen kan voldoen, de verkopende partij geen garanties kan en mag bedingen op het gebied van o.a. sociale voorwaarden en duurzaamheid (ESG-compliance), omdat dit bij een verkoop de opbrengst zal drukken. De ChristenUnie wil dat het voorstel voor de Richtlijn zo wordt aangepast dat directeurs kunnen kiezen voor de meest sociale en duurzame (ESG-compliant) uitweg en niet gedwongen worden de - voor banken - maximale opbrengst te realiseren. Dat kan betekenen dat de opbrengst minder hoog is, maar de maatschappelijke schade wel lager uitvalt.
- **Rechtvaardige verdeling bij faillissement.** Een financiële meerwaarde die wordt gecreëerd door toepassing van een faillissementsprocedure (bijvoorbeeld bij in stilte voorbereide faillissementen) moet gelijkmatig toekomen aan alle schuldeisers en niet alleen aan de schuldeisers die er bij een gewoon faillissement ook al goed uitspringen. Het voorstel voor de EU Richtlijn moet op dit punt verbeterd worden.
- **Europese depositogarantie.** De Europese regeling voor bescherming van banktegoeden (EDIS) kan nationale regelingen pas vervangen nadat risico's verkleind worden. Hiervoor is een gezonde bankensector met voldoende toezicht nodig in de diverse lidstaten. Lidstaten moeten naar rato van risico's gaan bijdragen aan het deze regeling.

Begroting en belastingen

De ChristenUnie ziet ruimte voor een bescheiden Europese begroting voor onderwerpen die op Europees niveau moeten worden opgepakt, waarbij inkomsten en uitgaven zorgvuldig worden gewogen en de besteding correct en zinvol is. Tegelijk lijkt het wel een automatisme dat de Europese begroting groter wordt. Het is nodig om te bezien of het op andere posten een onsje minder kan.

- **Afdracht.** De Nederlandse afdracht hoeft niet omhoog, maar de EU mag (een deel van) de Europese belastingen wel voor haar begroting gebruiken mits de Raad daar unaniem mee instemt.
- **Belastingheffing is nationale bevoegdheid.** Subsidiariteit blijft het uitgangspunt. Belastingheffing dient daarom de bevoegdheid van de lidstaten te blijven. Europese wetgeving inzake belastingen kan daarom alleen tot stand komen als de Raad daar unaniem mee instemt. Dit laat onverlet dat in Europese gremia, zoals de *Code of Conduct Group*, afspraken gemaakt kunnen worden om belastingconcurrentie tussen lidstaten tegen te gaan, bijvoorbeeld op het gebied van expatregelingen of belastingvoordelen voor bedrijven.
- **Bestrijden belastingontwijking:** Mondiale ondernemingen hebben veel mogelijkheden voor belastingontwijking. De ChristenUnie wil dat Europa voortgang blijft maken in het tegengaan van het verkleinen van de belastinggrondslag en het schuiven met bedrijfswinsten teneinde belastingen te ontwijken. Nederland hoort daarin het goede voorbeeld te geven. Er zijn Europese afspraken nodig over vestigingseisen voor ondernemingen om brievenbusfirma's te voorkomen.
- **Meer sturing binnen fondsen.** De ChristenUnie is van mening dat voor grote, internationale opgaven en transitie ook Europese fondsen kunnen worden ingezet. Vaak is sturing binnen fondsen al voldoende. Bijvoorbeeld door meer subsidies te geven aan boeren die meer 'vergroenen' en door infrastructuurfondsen te gebruiken voor spoorlijnen en vaarwegen in plaats van wegen en vliegvelden.
- **Toezicht op correcte besteding.** Een scherper toezicht op de correcte besteding van Europese fondsen is nodig, waarbij bovendien beter wordt nagedacht over de doeltreffendheid en het rendement van bestedingen. Er moeten duidelijke criteria in de regels worden ingebouwd om eisen te kunnen stellen aan doelmatigheid, rendement en Europese meerwaarde. Wanneer middelen niet correct worden besteed, kan sanctionering plaatsvinden. Geld dat niet is besteed, moet terugvloeien naar de lidstaten.
- **Betere naleving van subsidievereisten.** Bestaande subsidievereisten moeten strikter worden nageleefd en gecontroleerd. De Europese Rekenkamer stelt nu jaar op jaar te veel fouten vast. De ChristenUnie wil een gecoördineerde aanpak van wat er nu fout gaat. Door betere samenwerking en kennisuitwisseling kunnen lidstaten elkaar helpen bij het verbeteren van de naleving.

Internationaal Europa

Voor de ChristenUnie staat niet macht, maar gerechtigheid voorop. In de huidige wereldpolitiek is dat geen gemakkelijke boodschap. De geopolitieke verhoudingen zijn aan het verschuiven en verharderen. Leaders van machtige landen zetten het eigen belang voorop en schuiven internationale verdragen en instituties opzij. Meer en meer lijkt het recht van de sterkste leidend te zijn.

De oorlog in Oekraïne heeft Europa hardhandig wakker geschud (zie ook Hoofdstuk *Veilig Europa*). Een betrouwbaar, rechtvaardig en krachtig Europa is noodzakelijk. Dit betekent dat Europa een einde moet maken aan de eenzijdige afhankelijkheid van autocratische en autoritaire regimes: strategische autonomie dus. Zoals de strijd om ASML laat zien, moet de EU een eigen koers varen tussen de VS en China om kritische technologische kennis te beschermen (zie ook Hoofdstuk *Economisch Europa*). Een land als Nederland kan zich alleen in Europees verband staande houden in deze strijd. Maar een doorgeschoten focus op autonomie past niet bij christelijk-sociale politiek. Strategische autonomie kan alleen functioneren als onderdeel van een bredere buitenlandsbeleidsstrategie die investeert in internationale rechtsorde en duurzame partnerschappen met gelijkgezinde partners.

We sluiten onze ogen niet voor het onrecht buiten onze grenzen. Europa's economische macht brengt de verantwoordelijkheid met zich mee om mensen in nood te helpen, om duurzame en inclusieve economische ontwikkeling in de wereld te stimuleren en om de internationale rechtsorde te bevorderen en internationale verdragen na te leven. Zo maken we (economische) macht en invloed dienstbaar aan internationale gerechtigheid.

De EU blijft onverminderde steun geven aan Oekraïne om zich te verdedigen tegen de Russische agressie. Daarnaast moet Oekraïne ondersteund worden in haar hervormingen die corruptie aanpakken en de democratische rechtsstaat verstevigen. Op korte termijn is de terugkeer van enige vorm van partnerschap met Rusland uitgesloten. De uitkomst van de oorlog zal bepalend zijn voor de toekomstige relaties tussen Europa en Rusland, maar moet in ieder geval gebaseerd zijn op de erkenning van de soevereiniteit van landen en verantwoording van (mis)daden. Er kan geen sprake zijn van vrede zonder gerechtigheid.

Internationale rechtsorde

De internationale rechtsorde is gestoeld op talloze verdragen. Zo worden internationale afspraken over klimaat, migratie en kernwapens vastgelegd. De Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens vormt hierbij de basis. Zowel de burgerlijke en politieke mensenrechten als de sociale, economische, culturele en collectieve mensenrechten zijn belangrijk. Want de bescherming van mensenrechten is voorwaarde voor een goed functionerende democratische rechtsstaat. Maar deze vrijheden staan wereldwijd onder druk. De ChristenUnie vraagt daarbij in het bijzonder aandacht voor landen en regio's waar christenen en andere minderheden worden vervolgd om hun geloof. De EU blijft zich inzetten voor het versterken, verbeteren en beschermen van deze internationale rechtsorde om economische en militaire macht te begrenzen en bij te dragen aan vreedzame geschillenbeslechting en heldere nalevingsprocedures.]

- **Massavernietigingswapens.** In bondgenootschappelijk verband wordt gestreefd naar de beperking van kernwapens wereldwijd, ook binnen Europa. Doel is om tot afspraken te komen over wederzijdse ontwapening van de kernwapenmachten. De EU zet zich in voor de gezamenlijke ondertekening met alle kernwapenmachten van het nieuwe *Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons*.

- **Autonome wapens.** De EU zet zich in voor de internationale regulering van (semi-)autonome wapens, met heldere normen ten aanzien van de verantwoordelijkheid voor ontwikkeling en gebruik.
- **Godsdienstvrijheid en mensenrechten.** Godsdienstvrijheid draagt bij aan vreedzame en weerbare samenlevingen waarin alle mensenrechten gerespecteerd worden. Het is daarom belangrijk dat de EU in haar mensenrechtenbeleid specifiek aandacht geeft aan het bevorderen van godsdienstvrijheid wereldwijd. Zo laat de ranglijst Christenvervolging van Open Doors zien dat er nog veel werk aan de winkel is. De EU gezant voor godsdienstvrijheid krijgt binnen de Europese Dienst voor Extern Optreden (EDEO) dezelfde positie als die van de EU Speciaal Vertegenwoordiger Mensenrechten en werkt daar nauw mee samen. Naast het aangaan van de dialoog over mensenrechten en godsdienstvrijheid met landen buiten de EU, spelen deze gezanten ook een belangrijke rol in het verbeteren van beleidscoherentie. Mensenrechten en godsdienstvrijheid moeten een integraal onderdeel zijn van het handels- en ontwikkelingsbeleid van de EU. Daartoe wordt de religieuze geletterdheid van EU-ambtenaren bij EDEO en de Europese Commissie vergroot.
- **Moderne slavernij.** In relaties met andere landen wordt bijzondere aandacht gegeven aan het tegengaan van moderne slavernij. Wanneer autoriteiten in partnerlanden de uitbuiting van mensen faciliteren of tolereren dan moet de EU hier consequenties aan verbinden.

Eerlijke externe handel

De EU zet zich in voor eerlijke handelsverdragen die leiden tot duurzame ontwikkeling. Ze past hoge standaarden voor milieu en mensenrechten niet selectief toe en deelt kennis van (duurzame) technologie. De EU moet beleidscoherentie bewaken: de inzet op duurzame ontwikkeling mag niet worden belemmerd door bijvoorbeeld handels/industriebeleid dat een averechts effect heeft. En handelsbeleid mag niet op gespannen voet staan met het veiligheidsbeleid. Beleidscoherentie betekent ook dat Europese bedrijven door hun economische activiteiten geen afbreuk doen aan deze milieu- en arbeidsstandaarden. Hier speelt Europese wetgeving rondom Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO) een belangrijke rol.

- **Europese product- en productiestandaarden als norm.** Standaarden die binnen de EU gelden op het gebied van volksgezondheid, dierenwelzijn, voedselveiligheid, milieu, privacy en de positie van werknemers moeten ook gelden voor producten die door de EU worden geïmporteerd. Het gaat hierbij zowel om product- als productiestandaarden.
- **Geen speciale arbitrage voor multinationals.** Multinationals mogen geen exclusieve juridische rechten krijgen ten opzichte van burgers en het mkb. Dus geen afzonderlijke juridische arbitrage voor multinationals.
- **Monitoring effect vrijhandelsakkoorden.** Monitoring van de effecten van vrijhandelsakkoorden voor ontwikkelingslanden is cruciaal om te waarborgen dat vrijhandel duurzame en inclusieve ontwikkeling stimuleert. Hiertoe dient een robuust monitoringsmechanisme te worden opgebouwd, dat direct belanghebbenden de mogelijkheid tot inspraak biedt.
- **Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen.** Er komt verplichtende wetgeving voor Internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen (IMVO) om versnippering en een ongelijk speelveld te voorkomen. IMVO-beleid moet altijd gebaseerd zijn op de breed gedragen OESO-richtlijnen en een risicogerichte benadering hebben, zodat onnodige lasten voor bedrijven beperkt worden.
- IMVO-normen voor **exportkredietverzekering.** Bedrijven die een exportkredietverzekering willen afsluiten, moeten voldoen aan IMVO-normen.

Uitbreiding en nabuurschap

De EU investeert in goede betrekkingen met buurlanden aan zuid- en oostgrens. Het Europees Nabuurschapsbeleid vormt daarvoor een goed instrument. Met associatieakkoorden en een regionale aanpak worden deze omliggende landen gestimuleerd om betekenisvolle stappen te zetten op het gebied van de rechtsstaat, veiligheid en stabiliteit, godsdienstvrijheid en mensenrechten en sociaaleconomische ontwikkeling. Toetreding tot de EU als lidstaat blijft gebonden aan de Kopenhagencriteria van o.a. rechtsstaat, democratie en mensenrechten. Hoewel voor definitieve toetreding unanimititeit vereist blijft, staat de ChristenUnie ervoor open om het openen van specifieke "hoofdstukken" te beslissen via gekwalificeerde meerderheid.

- **Balkan, Albanië & Noord-Macedonië.** In belang van stabiliteit is het noodzakelijk de samenwerking met de Westelijke Balkan te intensiveren. Hoewel er in de meeste landen goede stappen voorwaarts worden gezet, bestaan er onverminderd zorgen op het gebied van onder andere de rechtsstaat, justitie, corruptie, georganiseerde misdaad, sociaaleconomische ontwikkeling en etnische spanningen. We vragen aandacht voor gewelddadig separatisme willen niet tornen aan de federale eenheid van Bosnië en Herzegovina. Toenemende economische en politieke invloed van derde landen als Rusland, Turkije, China en de Golfstaten, brengen mogelijk risico's met zich mee op voornoemde gebieden en de inzet voor hervormingen. Om die reden moet de Europese Commissie nauwgezet blijven toezien op de ingezette hervormingen.
- **Turkije.** Turkije kwalificeert zich niet als lidstaat van de EU. Het is een buurland van formaat en neemt een strategische positie in de regio in. Maar op het gebied van de rechtsstaat, democratie en mensenrechten zijn onze zorgen de afgelopen jaren ernstig toegenomen. Het autoritaire regeerbeleid staat diametraal tegenover het Europese model van de democratische rechtsstaat. Daarnaast baart de achtergestelde positie van religieuze en etnische minderheden in het land ons ernstige zorgen. Daar komt de onwil nog bij om tot een oplossing te komen inzake de erkenning van de Armeense genocide. Ook de Turkse weigering de Republiek Cyprus als soevereine staat te erkennen maakt Turkije ongeschikt als EU-lidstaat.
- **Georgië.** Hoewel de bevolking pro-Europees is, kan er van EU-lidmaatschap geen sprake zijn zolang de Georgische regering nauwe banden onderhoudt met Rusland. Nu Georgië kandidaat-lid is blijven rechtsstatelijke hervormingen een voorwaarde voordat verdere toetredingsgesprekken kunnen starten.
- **Armenië & Azerbeidzjan.** De EU kan een belangrijke, onafhankelijke rol spelen om vrede te bewerkstelligen tussen beide landen. De EU breidt daarom haar missie in Armenië uit. Inzet is gebruik van geweld tegen te gaan en tot een duurzame oplossing te komen, waarbij Armeense inwoners van Nagorno-Karabach de mogelijkheid krijgen terug te keren naar die regio. Economische en politieke samenwerking met Azerbeidzjan kan alleen onder de voorwaarde dat Azerbeidzjan zich onthoudt van agressie tegen Armenië en de bevolking van Nagorno-Karabach. Daarnaast doet de EU langetermijninvesteringen in Armenië om de rechtsstaat en democratie te ontwikkelen en kwetsbaarheid voor Russische (hybride) interventies te verminderen.
- Blijvende steun aan de oppositie in **Wit-Rusland.** De EU steunt de oppositie in Wit-Rusland, die een einde probeert te maken aan de dictatuur van Loekasjenko. Europese sancties worden voortgezet zolang er geen verandering in de situatie komt.

Oekraïne

De Europese Unie steunt Oekraïne in haar traject naar lidmaatschap. Oekraïne zal hiervoor moeten voldoen aan het geheel van Europese wet- en regelgeving (acquis communautaire), corruptie aanpakken en de rechtsstaat versterken. In haar strijd tegen Russische agressie en bij de wederopbouw van het land mag Oekraïne rekenen op de financiële, economische en humanitaire steun vanuit de EU. Ook faciliteert de EU de wapenleveranties aan Oekraïne via de Europese Vredesfaciliteit (zie Hoofdstuk Veilig Europa).

De EU en de wereld

- **Belangrijke Buren.** Goede relaties met het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen, IJsland en Zwitserland zijn erg belangrijk. De EU zoekt nauwe samenwerking op het gebied van defensie/veiligheid en energie. Voor toegang tot de EU-markt zullen deze landen moeten blijven voldoen aan de hoge standaarden die ook gelden voor de lidstaten van de EU. De EU houdt hierbij de bijzondere positie van Noord-Ierland in het oog.
- **Verenigde Staten.** De trans-Atlantische relatie tussen de VS en de EU heeft een lange historie en de EU moet blijven investeren in een vitale relatie met de Amerikanen. De ChristenUnie heeft wel zorgen over de ontwikkeling van de geopolitieke rol van de VS, dat zich in toenemende mate uit in economisch en technologisch protectionisme en een polariserende veiligheidspolitiek.
- **Rechtvaardige vrede in het Midden-Oosten.** Vrede in het Midden-Oosten is een diepgevoelde wens van velen. Dat onschuldige burgers en kinderen hun leven niet zeker zijn en in voortdurende angst leven is voor de ChristenUnie onverteerbaar. Daarom blijven we ons inzetten voor een duurzame oplossing die veiligheid biedt aan alle mensen die daar in vrede willen leven. Op Bijbelse gronden weten christenen zich met het Joodse volk verbonden. We realiseren ons dat vrede niet mogelijk is zolang Palestijnse terreurgroeperingen zoals Hamas met haar terreur en gruweldaden het leven van de inwoners van Israël bedreigen en Palestijnen in Gaza en op de Westelijke Jordaanoever zijn verstoken van een toekomstperspectief, waarbij ze invulling kunnen geven aan hun recht op zelfbeschikking. Het beleid voor Israël en de Palestijnse gebieden vanuit de EU moet zich baseren op het internationaal recht en daarbij gericht zijn op:
 - Bescherming van Israël tegen de terreur van Hamas en de militaire aspiraties van Iran en proxies.
 - Hervatting van een vredesproces tussen Israël en de Palestijnen met nauwe betrokkenheid van de internationale gemeenschap.
 - Het respect voor mensenrechten en het versterken van een vrije, democratische rechtsstaat.
 - Bevordering van veilige en internationaal erkende grenzen.
 - Steun aan de Abraham-akkoorden.
 - Het ondersteunen van economische en humanitaire samenwerking van onderop.
 - Het ondersteunen van Palestijnse christenen die in een benarde positie zitten.
 - Een eerlijke behandeling van Israël binnen de EU en in internationale gremia, zoals de Verenigde Naties
 - Het adequaat oormerken en controleren van Europese financiering aan de Palestijnse autoriteit zodat deze ten goede komt aan het bevorderen van goed bestuur.
- **China.** De toenemende internationale invloed en groeiende assertiviteit van China is onmiskenbaar en baart ons zorgen. China is een systemische rivaal die de internationale rechtsorde uitdaagt. Daarom is gezamenlijk optreden in EU-verband richting China en in internationale gremia belangrijk. De (politieke) sancties voor de genocide op de Oeigoeren worden aangescherpt/uitgebreid. Ook blijft er aandacht voor het lot van andere minderheden in China. Op economisch vlak zijn we te veel afhankelijk van China. Het is

belangrijk dat de lidstaten afspraken maken om te voorkomen dat zij zeggenschap of eigendom verliezen van cruciale bedrijven of infrastructuur, zoals banken en zeehavens. Voor manieren om die afhankelijkheid te verminderen zie het Hoofdstuk *Economisch Europa*. Bij de aanpak van klimaatverandering is China een onmisbare speler, waar de EU mee zal moeten samenwerken waar dat mogelijk is.

- **Rusland.** Zolang Rusland de soevereiniteit van omliggende landen niet erkent en militair geweld toepast, zal de EU haar economische en diplomatieke instrumenten inzetten om Rusland tot inkeer te brengen/een aftocht te dwingen. Ook steunen we gevluchte oppositie en onderzoekers. De EU steunt het Internationaal Strafhof zodat het over voldoende middelen beschikt om Russische leiders te vervolgen voor internationale misdaden.
- **India.** Hoewel we het belang van India als opkomende macht die een matigende invloed kan hebben in de volatiele geopolitieke verhoudingen erkennen, zijn er ook grote zorgen over democratie en godsdienstvrijheid. De Godsdienstgezant wordt betrokken bij eventuele onderhandelingen voor een nieuw handelsakkoord.
- **Iran.** De Europese Unie moet in haar beleid richting Iran afscheid nemen van kortstondig economisch gewin als uitgangspunt. Iran speelt in het Midden-Oosten een zeer kwalijke rol door het sponsoren van terrorisme en gewapende milities, het systematisch schenden van mensenrechten en het grootschalig leveren van drones aan Rusland voor de oorlog in Oekraïne. De ChristenUnie wil dat de Iraanse Revolutionaire Garde op de Europese terreurlijst wordt geplaatst.
- **Pakistan.** Brussel herziet de gunstige handelsbetrekkingen met Pakistan als de mensenrechtensituatie, zoals de positie van christenen, daar niet verbetert.
- **Relaties met regionale organisaties in Latijns-Amerika, Azië en Afrika.** Verbeteren van handelsrelaties met landen in deze regio's, conditioneel op IMVO-normen.

Een gelijkwaardig partnerschap met het Mondiale Zuiden

In relatie met het Mondiale Zuiden heeft de EU zich vaak niet van haar beste kant laten zien: afspraken op het gebied van klimaatfinanciering worden niet nagekomen en bij de ontwikkeling en distributie van coronavaccins was Europa gericht op het eigen kortetermijnbelang. Visserij- en handelsakkoorden zijn eenzijdig geformuleerd vanuit het belang van de EU. Dat moet anders. Europa moet af van een economisch model dat/economische relatie die gebaseerd is op het elders produceren en hier consumeren; elders vervuilen en hier de grenzen sluiten, elders goedkope productie en slechte arbeidsomstandigheden aanjagen en hier koopjes op de markt gooien.

Hoewel extreme armoede lange tijd op zijn retour leek, heeft de coronapandemie deze trend een halt toegeroepen. De afgelopen jaren steeg het aantal mensen dat in extreme armoede leeft als het gevolg van de pandemie. De noodzaak voor ontwikkelingssamenwerking blijft daarom onverminderd groot. De Europese Unie zorgt voor goede afstemming van inzet door de lidstaten en versterkt deze met eigen initiatieven. De Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDGs) van de Verenigde Naties blijven hierbij het uitgangspunt. De ChristenUnie vindt het belangrijk dat christelijke waarden als naastenliefde en gerechtigheid richtinggevend zijn in het ontwikkelingsbeleid van de EU.

Een duurzame ontwikkeling van landen in het Mondiale Zuiden gaat niet alleen om het stimuleren van zelfstandige economische activiteit, maar ook om het opbouwen en versterken van een goed functionerende democratische rechtstaat. Hiervoor is het belangrijk te investeren in een stevig maatschappelijk middenveld zoals kerken en religieuze organisaties.

- **Investeren.** De EU-lidstaten stimuleren elkaar om zo snel mogelijk te voldoen aan de internationale norm om jaarlijks 0,7% van het BNI in ontwikkelingssamenwerking te investeren. Ook blijven de EU en de lidstaten ruimhartig geld uittrekken voor noodhulp,

zodat slachtoffers van rampen en conflict adequate toegang kunnen krijgen tot essentiële ondersteuning als water, voedsel, medicijnen en onderdak.

- **Schuldverlichting.** Tegelijkertijd wordt gekeken hoe schulden van partnerlanden kunnen worden verlicht om zo investeringen in onderwijs, zorg en een duurzame economie mogelijk te maken.
- **Beleidscoherentie.** Inzet op duurzame ontwikkeling mag niet worden belemmerd door ander beleid, zoals handelsbeleid of industriebeleid, dat voor een averechts effect zorgt. Zo moet de EU voorkomen dat lidstaten hun overschotten voor weinig geld “dumpen” in derde wereldlanden. Deze dumpingen zijn schadelijk voor lokale economieën en kunnen fatale gevolgen hebben. Binnen de Europese Commissie moet steviger worden ingezet op het bewaken van deze beleidscoherentie.
- **Eigen leiderschap.** De Global Gateway of handelsafspraken in het Stelsel van Algemene Preferenties moeten daadwerkelijk ruimte bieden aan de partnerlanden om zelf leiderschap te ontwikkelen en niet slechts de Europese belangen dienen. Dus minder nadruk op export, meer nadruk op inclusieve en duurzame economische ontwikkeling (circulaire economie), ondersteuning van lokaal ondernemerschap en stoppen met aan handelsvoorwaarden gebonden hulp.
- **Klimaatadaptatie.** Reeds bestaande dreigingen worden versterkt door klimaatverandering. Vaak zijn het de opkomende landen met een kleine ecologische voetafdruk die als eerste de gevolgen van klimaatverandering ondervinden. De EU zet in haar ontwikkelingsbeleid daarom nadrukkelijk in op klimaatadaptatie om de gevolgen van klimaatverandering in partnerlanden zo goed als mogelijk is te dempen en landen in staat te stellen te voldoen aan internationale klimaatdoelen. Daarnaast maakt de EU zich hard voor het realiseren van toezeggingen door Westerse landen in het kader van klimaatfinanciering en compensatie. De afspraken die hierover zijn gemaakt bij het Akkoord van Parijs (2015) vormen hierbij de ondergrens.
- **Maatschappelijk middenveld.** Om duurzame ontwikkeling over de hele breedte van de samenleving te stimuleren is goede samenwerking met het maatschappelijk middenveld in opkomende landen onmisbaar. Op EU- delegaties rust de taak om te zorgen dat de contacten met dit middenveld, inclusief kerken en religieuze organisaties, steeds verder verdiept worden. De Europese richtlijnen ter bevordering van godsdienstvrijheid dienen hierin als leidraad.
- **Positie van vrouwen.** De EU blijft zich inzetten voor het verbeteren van de positie van vrouwen en meisjes in het Mondiale Zuiden. Vrouwen zijn vaak de spil in de samenleving, maar wegens allerlei formele en informele barrières blijft veel potentieel onbenut. Gelijke toegang tot gezondheidszorg, onderwijs en economische middelen is van groot belang. In plaats van het normaliseren van abortuspraktijken, blijft Europa zich inspannen voor kennisoverdracht, voorlichting over en het voorkomen van seksueel geweld, ongewenste zwangerschappen en seksueel overdraagbare aandoeningen, en ook voor goede, toegankelijke moeder-kind zorg. Daarbij wordt rekening gehouden met de sociale, culturele en religieuze perspectieven en de context van de lokale gemeenschap.
- **Sociale bescherming.** De Europese Commissie ondersteunt lage inkomenslanden bij het opbouwen van nationale sociale beschermingssystemen (pensioen, uitkering, verzekering). Hierdoor wordt langdurige armoede voorkomen in plaats van genezen.
- **Voedselzekerheid.** Er komen meer middelen beschikbaar voor het verbeteren van voedselzekerheid en toegang tot schoon water in het mondiale zuiden. Tegelijkertijd worden financiële richtlijnen zodanig hervormd dat speculatie op de markt voor voedselgrondstoffen aan banden wordt gelegd [zie ook Hoofdstuk *Groen Europa*].

Geloofwaardig Europa

VERKIEZINGSPROGRAMMA

EUROPEES PARLEMENT 2024 – 2029

ChristenUnie